

MENORA

Glasilo Židovske općine Osijek

Broj 23, Osijek, ožujak 2025. / Adar 5785.

*Izdavač: Židovska općina Osijek,
Radićeva ulica 13, 31000 Osijek
Tel/fax: 031 211 407
E-mail: info@zo-osijek.hr*

Urednica: Nives Beissmann

*Urednički savjet: Damir Lajoš,
Željko i Sara Beissmann,
Ana Karlović*

*Tehnički urednik i priprema:
Nives Beissmann*

*Fotografije: Boris i Tomislav Lichtenthal, Nives i
Željko Beissmann, Dimitrije Savić*

Tisak: Čarobni tim d.o.o., Osijek

Polaznici Nedjeljne škole na proslavi Hanuke

SADRŽAJ:

Riječ urednice, <i>Nives Beissmann</i>	4
Riječ predsjednika Židovske općine Osijek, <i>Damir Lajoš</i>	4
Aktivnosti ŽO Osijek.....	5
BBYO regionalna konvencija, <i>Dimitrije Savić i Hannah Altmann</i>	6
DOR u Tuheljskim toplicama, <i>Nives Beissmann</i>	7
Proslava Roš Hašane, <i>Nives Beissmann</i>	10
Komemoracija povodom 7. listopada, <i>Nives Beissmann</i>	12
Proslava Sukota, <i>Damir Lajoš</i>	14
Mahar u Budvi, <i>Darko Fischer</i>	15
Netaim konferencija, <i>Nives Beissmann</i>	16
Seminar o antisemitizmu i Holokaustu, <i>Nives Beissmann</i>	22
Izložba o Holokaustu, <i>Iris Etter</i>	27
Tjedan Izraela u Osijeku, <i>Andelko Srđak</i>	27
Brundibar u Osijeku, <i>Vlatka Ivić</i>	32
Završni susret projekta UNITED, <i>Nives Beissmann</i>	33
Giving Šabat, <i>Hannah Altmann</i>	37
Proslava Hanuke, <i>Ilan Gazit</i>	37
Međunarodni dan sjećanja na Holokaust, <i>Nives Beissmann</i>	38
Kaste - laži koje nas razjedinjuju, <i>Damir Lajoš</i>	39
Hava Nagila - o mladima koji daju nadu, <i>Vasilije Vranić</i>	40
Čemu se čovjek može danas nadati i zašto, <i>Damir Lajoš</i>	42
David Albahari ponovo u Novom Sadu, <i>Marija Vasić</i>	43
K kao Kishon, <i>Jasminka Vrbanić</i>	44
Još jedna vesela proslava Purima, <i>Karin Ratković</i>	46
Cafe Europa u Selcu, <i>Nives Beissmann</i>	47
Seminar Šorašim na Zlatiboru, <i>Nives Beissmann</i>	49
Recept: Ledena maces torta.....	51
In memoriam: <i>Miroslav Ječmenik i Elizabeta Priegl</i>	51

Na naslovnoj stranici: Predstava "Brundibar" u dvorani Franje Krežme Kulturnog centra Osijek

Štovani čitatelji,

pred vama je novi broj našeg časopisa u kojem, između ostalog, možete čitati o mnogobrojnim aktivnostima naše Općine koje su se odvijale u periodu od rujna prošle godine: od zajedničkih proslava praznika, sudjelovanja na raznim konferencijama, seminarima i različitim projektima, do aktivnosti u kojima su sudjelovali naši mladi članovi. Događanja u ovom periodu bila su raznovrsna; neka smo organizirali mi, dok smo u nekima samo sudjelovali; puno smo putovali, puno se družili i svašta lijepoga pri tome doživjeli. O svemu tome, ali i o drugim zanimljivim temama, možete čitati u ovom broju.

Ovim putem pozivam zainteresirane članove da pišu za našu Menoru o filmovima ili knjigama židovske tematike s kojima su se susreli. Vjerujem da bi mnogi naši čitatelji voljeli dobiti dobru preporuku za čitanje/gledanje. Možete naravno pisati i o drugim stvarima - svi su tekstovi dobrodošli! Pozdravljam vas do sljedećeg broja,

Nives Beissmann

Dragi naši članovi,

evo prilike da vam se još jednom obratim preko naše Menore! Ja sam odlučio vjerovati kako vi svi čitate ove moje uvodne kolumnice, a vi kako hoćete. Vremena su još uvijek mračna. Situacija u Izraelu još nije blizu rješenja, a antisemitizam u Europi raste. S druge strane, naša mala općina davno nije bila ovoliko zapažena. Mnogi umjetnici iz Izraela, Slovačke, Švicarske, Slovenije, Srbije, Bosne i Hercegovine, praktički iz cijele Europe i šire, javljaju nam se za sudjelovanje na našem Mjesecu židovske kulture. Predmet smo poštovanja i divljenja od strane svih ostalih židovskih općina u Hrvatskoj i šire. Veleposlanstva i konzulati mnogih država (Izraela, Mađarske, Švicarske, Poljske i drugih) nude nam suradnju. Druge vjerske zajednice dolaze na događaje koje organiziramo i zovu nas na svoje. Sudjelujemo u zajedničkim projektima. Za Međunarodni dan Holokausta podršku dobivamo sa svih strana, s lijeve i desne strane političkog spektra. Financijsko poslovanje naše općine za mog života nije bolje stajalo. I ako sve to nije dovoljno da izmamim osmijeh ponosa na lice, svim nedaćama usprkos, onda ne znam što je. Istina, stižu nam upozorenja izvana, a čuju se i neki nezadovoljni glasovi iznutra. Ali i to se događa jer puno radimo! Takve teškoće nisu nas sprječavale u dosadašnjih 5785 godine našeg postojanja, a ne mislim da bi nas trebale plašiti i zaustavljati u našem radu niti danas. Što vi mislite?

Predsjednik, Damir Lajoš

Aktivnosti Židovske općine Osijek od prošlog broja (2024/25.):

12.-15. rujna	Sudjelovanje naših mladih članica na Regionalnoj konvenciji BBYO Balkans održanoj na Fruškoj gori, Srbija
26.-29. rujna	Sudjelovanje na seminaru <i>DOR</i> u Tuheljskim toplicama
6. listopada	Proslava praznika Roš Hašana u restoranu <i>Stari mlin</i> u Dalju
7. listopada	Sudjelovanje na komemoraciji za žrtve stradale 7. listopada održanoj u Židovskoj općini Zagreb
20. listopada	Proslava praznika Sukota u restoranu <i>Bakina kuća</i> u Tenji
24.-27. listopada	Sudjelovanje na seminaru <i>Mahar</i> u Budvi
1.-3. studenog	Sudjelovanje na konferenciji <i>Netaim</i> u Budimpešti
8. studenog	Šabat s rabinom Lucianom Prelevićem u našoj općini
11. studenog	Sudjelovanje u događanju <i>Povijesni revizionizam, poricanje i iskrivljavanje Holokausta</i> održanom u Zagrebu u organizaciji Centra za promicanje tolerancije i očuvanje sjećanja na Holokaust
12. studenog	Posjet židovske općine iz Pečuha našoj općini
14. studenog	Sudjelovanje naših članova na otvaranju i predstavljanju izložbe <i>Holokaust u Osijeku</i> , održane u sklopu 14. Dana austrijske kulture na Filozofskom fakultetu
16. studenog	Koncert klezmer sastava <i>Quodlibet klezmorim</i> u Kulturnom centru, u sklopu Tjedna Izraela
17. studenog	Mjuzikl <i>Guslač na krovu</i> u Domu HV-a, u sklopu Tjedna Izraela
26. studenog	Dječja opera <i>Brundibar</i> i svjedočenje Darka Fischera u Kulturnom centru, u organizaciji Centra za promicanje tolerancije i očuvanje sjećanja na Holokaust
30. studenog	Uvodnu radionicu predstavljanja BBYO-a za djecu i mlade održala Hannah Altmann
10.-13. prosinca	Sudjelovanje na skupu <i>Završni susret projekta United</i> održanom u Mariboru, u organizaciji Sinagoge Maribor
27. prosinca	Sudjelovanje u događaju <i>Balkan Giving Šabat</i> u organizaciji BBYO-a Kabalat Šabat za djecu i omladinu u našim prostorijama u organizaciji naše mlade članice Hannah Altmann
29. prosinca	Proslava Hanuke u restoranu <i>Bakina kuća</i> u Tenji
27. siječnja	Obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta – polaganje vijenaca kod spomenika <i>Majka i dijete</i> Sudjelovanje na okruglom stolu s temom <i>Kaste – laži koje nas razjedinjuju</i> , organizirao izviđački klub Javor Osijek u sklopu tradicionalne manifestacije <i>Bogatstvo različitosti</i>
30. siječnja	Sudjelovanje u programu <i>Lokalni, a svjetski</i> , pripremljenom za obilježavanje Dana sjećanja na Holokaust u OŠ „Mladost“ Osijek, uz nastup plesne grupe <i>Haverim Shell Israel</i>
5. veljače	Sudjelovanje na okruglom stolu u organizaciji Ureda za biblijski pastoral Đakovačko-osječke nadbiskupije i Instituta za novu evangelizaciju Sveti Ivan Pavao II., u prostorijama Vikarijata u Osijeku
2.-8. ožujka	Sudjelovanje naših članova na seminaru za preživjele Holokausta u Selcu
2. ožujka	Redovna godišnja skupština naše Općine (prekinuta)
13.-16. ožujka	Sudjelovanje na seminaru <i>Šorašim</i> , održanom na Zlatiboru u organizaciji Jevrejske opštine Beograd
23. ožujka	Proslava praznika Purima u restoranu <i>Stari mlin</i> u Dalju

BBYO regionalna konvencija

Članovi BBYO-a na regionalnoj konvenciji

44 tinejdžera iz 11 gradova i 5 ex-Yu država okupilo se u Čereviću, na Fruškoj Gori u okviru godišnje BBYO regionalne konvencije. Tokom četiri dana učesnici su imali priliku da dočekaju Šabat i havdalu, nauče o liku i delu Eliezera Pape i jevrejskoj književnosti od strane dr Gordane Todorić, o Novosadskoj raciji i ratnim danima u Novom Sadu od strane prof. Marije Vasić; čuju više o regionalnim i međunarodnim lideršip prilikama i istodobno međusobno sklope neraskidive veze. Iz Židovske općine Osijek učestvovala su dvije članice, Hannah Altmann i Nicole Farkaš. Radujemo se narednim događajima i stvaranju dodatnih prilika za omladinu.

Dimitrije Savić

BBYO je zajednica mladih Židova iz cijelog svijeta. Članom organizacije BBYO može se postati već u sedmom razredu, a iz BBYO-a se izlazi završetkom srednje škole. Kroz programe BBYO-a svi zajedno učimo o našoj religiji kroz zabavu i druženje; upoznajemo se međusobno i sudjelujemo na raznim lokalnim i internacionalnim programima.

Na BBYO regionalnoj konvenciji na Fruškoj gori bila sam od 12. do 15. rujna 2024. godine, od četvrtka poslijepodne do nedjelje popodne. Upoznala sam nove prijatelje i druge članove BBYO-a; proslavili smo Šabat svi zajedno, odabrali nove predstavnike Board-a i još puno toga.

Nakon odabira novih predstavnika meni se pružila prilika da postanem *Chapter representative* Osijeka. Prihvatila sam ju i sada se trudim organizirati što više programa za djecu i mlade kako bi ih zainteresirala i privukla da postanu nova generacija članova BBYO-a.

Na ovoj konvenciji održanoj na Fruškoj gori bilo je divno, zapravo nezaboravno. Pozivam svu djecu od sedmog razreda osnovne škole da se učlane u BBYO, kako bi i oni dobili priliku iskusiti zabavu, druženje i sve druge pogodnosti koje pruža BBYO. Organizacija je odlična i sigurno se neće razočarati, kao što nisam ni ja.

Hannah Altmann

DOR u Tuheljskim toplicama

Od 26. do 29. rujna 2024. u hotelu *Terme Tuhelj Well* održan je DOR 2024, tradicionalni seminar članova židovskih općina Hrvatske, ali i regije. U sklopu bogato pripremljenog programa odvijalo se cijelo mnoštvo različitih aktivnosti; prevladavala su predavanja i koncerti, no bilo je i plesa, tjelovježbe, zabave, druženja, kupanja te čak i jedna kazališna predstava; dočekali smo Šabat zajedno, zajedno ga ispratili, provešeli se, nauživali i „napunili baterije“.

Seminar je, kao i inače, započeo u četvrtak navečer večerom te svečanim otvaranjem, nakon kojega je uslijedila humoristična, ali i prilično šokantna predstava *Baka ima dečka*. Nakon predstave sudionike su u foajeju hotela zabavljali Marijan Miše i Alen Polo.

Sljedeći dan započeo je neizbježnim jutarnjim razgibavanjem s Nikolinom Lisicom i nakon toga prvim predavanjem dugačkog naziva *Knjiga Minhat Aaron Jakova Parde, rođenog Splicanina i dubrovačkog rabina i njezin neobičan uvid u život balkanskih Židova*, koje je na radost mnogih sudionika održao rabin Eliezer Papo, „naše gore list“, a danas sveučilišni profesor u Izraelu.

S obzirom da mene osobno u cijelom programu seminara najviše oduševljavaju predavanja, ovim ću se člankom fokusirati najviše na njih. Smatram da su ovakvi seminari odlična prilika da se nauči mnoštvo novih stvari i da se vide drugi pogledi na neke činjenice koje možda već otprije znamo.

Eliezerovo zanimljivo i, kao i obično, pomalo humoristično predavanje izazvalo je velik interes sudionika. Tijekom ovog predavanja saznali smo o životu i obitelji Jakova Parde, ali smo mogli saznati i neke druge zgodne činjenice: na primjer, da je ona židovska općina koja izvozi rabine *važna* jer ona ima ješivu i proizvodi više rabina nego što njoj treba. Po tom principu je ona koja uvozi rabine *nevažna*. Rabini se za nedoumice obraćaju učenicima i tako ta općina postaje *važna* jer se druge općine vežu uz nju. Ili na primjer, najbolji članovi zajednice uvijek žene sinove i kćeri s onima iz obitelji koje su im ravne, koje su na istom nivou – zato tolike silne Nobelove nagrade i otuda prijenos visoke inteligencije.

Slijedilo je predavanje *Čemu služe Židovi?* Clivea Lawtona. Clive je prije početka predavanja puhao u šofar; bio je mjesec Elul, kada se u šofar puše cijeli mjesec. Podsjetio je sudionike da život, kao i židovska godina, ima početak i kraj, ali istovremeno oboje idu u krug – opet proživljavamo židovsku povijest, svaki događaj ponovo. Druge tradicije imaju komemoracije, gledaju unatrag i sjećaju se, no Židovi sve događaje proživljavaju kao da stoje unutar povijesti, kao da su dio toga i kao da sami ponovo prolaze kroz ono što obilježavaju.

No čemu služe Židovi, pita Clive. Kroz povijest su Židovi, pored svih loših, imali i dobra vremena, „...još smo tu, nismo nestali, dok neki drugi jesu, nema ih...“, kaže Clive. No zašto smo tu, zašto da budemo i dalje Židovi, zašto ne

Eliezer Papo

bismo jednostavno bili samo Hrvati, zašto ne bismo prestali držati svoje običaje i prenositi ih na djecu? Možda smo ponosni što smo Židovi, ali moramo znati na što smo ponosni. Što možemo reći svojoj djeci, zašto i dalje nastavljamo sa židovstvom? Svoje emocije i svoje sjećanje ne možemo prenijeti na djecu, tvrdi Clive. Kako onda i zašto prenositi židovstvo dalje?

Židovi su za sebe dobili Toru. Mi ne pokušavamo drugima nametnuti svoja pravila (tko bi i poželio držati se svih tih pravila???). Naš je zadatak, kaže Clive, da druge čuvamo i pazimo, a ne da ih pokušavamo učiniti Židovima (čak ih i odgovaramo od toga). U 21. stoljeću općenito je problem sveopći trend nevjerovanja u Boga, pa „Kako se onda povezati sa židovstvom?“, pita se Clive.

Po Cliveu, biti Židov to znači dijeliti sudbinu Židova, imamo

Clive Lawton

Nj.E. Gary Koren

Luciano Moše Prelević

primjer za to u prošlosti – Ruta je govorila Noemi: „Tvoj narod bit će moj narod, tvoj Bog bit će moj Bog, gdje god ti pođeš poći ću i ja.“ Židovi su drugačiji od ostalih naroda, tvrdi Clive. Jako se dobro uklapaju svuda, ali zadržavaju svoja pravila – izdvajaju se najviše zbog kašruta i Šabata. U prošlosti su mnogi (Hitler, Staljin, kršćani, islam...) govorili: „Samo se uklopite i neće biti problema.“ Tu dolazimo do funkcije Židova u svijetu – tu su da strše i svima idu na živce. „Mi smo tu, ne možemo se uklopiti u vaše propise, dana su nam pravila da bi se razlikovali i da bi bili manjina. Tako pokazujemo svijetu da su manjine važne i da nisu svi jednaki, skrećemo pažnju na sve manjine i njihova prava. Ako ne dijelimo židovske mudrosti, ukrast ćemo svijetu važne stvari, one koje ni jedna skupina svijetu ne može dati, samo mi. A to mora da je jako važno, jer smo i dalje tu. Zato, ako ne istaknemo djeci važnost judaizma, krademo od njih“, završio je Clive.

Clive je kasnije toga dana održao i predavanje *Je li Mojsije*

uspjeh? Tijekom ovog predavanja naveo je mnoge Mojsijeve nedostatke, nije ga štedio, no zaključak je da Mojsije jeste uspjeh jer, i nakon toliko godina, mi još uvijek učimo o njemu. I da Mojsije u budućnosti ne bi postao neuspjeh, svi mi trebamo više raditi na sebi, na proučavanju i prenošenju židovstva, pogotovo na Roš Hašana i Jom Kipur. Sve što trebamo znati je unutar nas, ne moramo čitati tekstove iz Tore da bi znali što trebamo činiti, naglasio je Clive na kraju svog predavanja.

Predavanje o aktualnoj situaciji na Bliskom istoku održao je veleposlanik Izraela Gary Koren. Tom prilikom veleposlanik je naglasio da Izrael vodi tri rata: vojni rat, koji je očit i kojem je cilj uništiti vojne kapacitete Hamasa i poraziti ga operacijski, administrativno i vojno (što je skoro gotovo); zatim politički rat, koji se vodi s UN-om (vojni sudovi, ratni zločini...) i informacijski rat (propaganda, dezinformacije koje se šire internetom). „Možda smo izabrani narod, ali mi zapravo nemamo izbora“, istaknuo je veleposlanik Koren. Veleposlanik

je govorio i o široj slici: problemima s Iranom, jemskim Hutima i Hezbolahom.

Sljedećeg dana prvo predavanje održao je rabin Luciano Moše Prelević. Luciano je govorio o Marku Twainu, koji Židove nije smatrao narodom, nego samo religijom. Twain postavlja pitanje kako to da su svi drugi veći narodi nestali, jedino je židovski narod preživio. Sve su ga velike civilizacije probale uništiti, što fizički, što duhovno. Rabin kaže: „Promijenili smo cijelu zapadnu civilizaciju i još ju mijenjamo, ali ne znamo koji je tajni sastojak koji nas čuva tako da još uvijek postojimo. Država nije, geografsko mjesto nije, vojska nije, jezik nije, nije ni kultura. Po Sartru je to antisemitizam – židovski će narod nestati ako se uništi antisemitizam.“ Nakon još puno iznesenih različitih i zanimljivih teza, rabin na kraju završava riječima: „Tora i micvot povezuju sve Židove, to je ono što se prenosi na sljedeće generacije.“

Istoga prijepodneva imali smo priliku poslušati još jedno zanimljivo predavanje koje je održao Clive

Paljenje šabatnih svjećica

Havdala

Lawton. Clive je govorio o konceptu Šabata. Prema Cliveu, Šabat je najveći poklon koji su Židovi dali svijetu – Šabat kaže da ljudi ne moraju raditi non-stop, drugima je trebalo 3000 godina da dođu do toga. Kršćani imaju nedjelju, ali njihove sluge nemaju. Nemaju ni Božić. Muslimani često uzimaju petak, tada je velika molitva, ali nije neradni dan. Šabat obilježava dvije stvari: stvaranje svijeta i izlazak iz Egipta (kraj ropstva). Svaka je riječ u zapovijedi *Sjeti se Šabata i drži ga svetim* problematična.

Halaha služi da nam da pravila, a pravila su vrlo jednostavna: smijemo čitati, moliti se, spavati, jesti, piti, pričati, hodati, pjevati, plesati, učiti, igrati se, a ne smijemo raditi puno stvari o kojima smo danas ovisni – Šabat nas zapravo liječi od ovisnosti. Šabat je vrijeme za duhovnost, za provođenje vremena sa sobom i bliskim nam ljudima. Za to inače nemamo vremena. Moramo planirati unaprijed: prije svega kuhanje, pa paljenje svjetla prije Šabata, programiranje snimanja da nam ne promakne nešto što želimo

pogledati... Clive naglašava da na Šabat ostavljamo svijet na miru, izbjegavamo stvaranje i uništavanje. Ostatak tjedna iskoristavamo svijet i resurse, sve radi za nas, a na Šabat ostavljamo svijet onako kako smo ga našli. Čak i hranu na svom tanjuru režemo samo na velike komade. Kada ne držimo Šabat jer mislimo da ne možemo, to samo znači da smo ovisni o svemu što radimo, zaključuje Clive. Vrlo zanimljiv pristup, moram primijetiti!

Tijekom popodneva održana su još dva predavanja: jedno o sigurnosti, koje je održao Saša Cvetković, a drugo o židovskim kompozitorima, uz slušanje glazbe, koje je pripremio Stjepan Heimer. Iste večeri na programu je opet bio Clive Lawton. Ovoga puta Clive je govorio o antisemitizmu. Po Cliveu, sudbina nam nije unaprijed određena, nisu nam podijeljene karte koje nam određuju sudbinu. Uvijek, u svakom vremenu, postoje zli ljudi. Uvijek postoji netko tko nas želi uništiti, a ne „mrze nas svi“. Clive tvrdi da mi možemo biti odgovor na antisemitizam, a ne žrtve antisemitizma. Po-

jam antisemitizam izmišljen je u 19. stoljeću, ali animozitet prema Židovima potiče iz biblijskih vremena (Egipćani, Perzijci...). Onda se stvaranjem kršćanstva javlja antijudaizam. Židovi se i dalje bune protiv Rima pa se kršćani od njih distanciraju da ih Rimljani ne bi napadali. Tada mnogi Židovi prelaze na kršćanstvo. Muslimani smatraju da su Židovi narod knjige i da je u redu da oni budu dio carstva. Zato je Židovima bilo bolje pod Osmanlijama nego pod kršćanima jer kršćani smatraju da su Židovi bogoubojice. U prosvjetiteljstvu nastaje novi problem: Židovi su uglavnom dio buržoazije, nisu radnička klasa, pa da bi bili prihvaćeni, trebali bi mijenjati socijalni status. Nakon toga dolazi nacionalizam; Židovi ne pripadaju nijednoj od etničkih skupina među kojima žive, a onda nakon svega dolazi nacizam – nikako ne možeš postati arijevac. Danas imamo novu situaciju – Židove osuđuju zbog cionizma i zbog Izraela; javlja se anticionizam i tvrdnje da država Izrael ne treba postojati sve su glas-

Nakon Clivea, na programu je opet bio rabin Eliezer Papo, ovoga puta s temom *Ususret Jom Kipuru - Knjiga proroka Jone kao parodija*. Rabinovo zanimljivo predavanje otkrilo nam je drugačiji pogled na dobro poznatu priču o Joni.

U nedjelju, pred polazak kući, organizatori su nas razveselili još jednim predavanjem neobičnog naziva *Kako je pjesma nad pjesmama ušla u Bibliju*. U njemu nam je rabin Eliezer Papo pričao o stupnjevima svetosti. Mogli smo saznati da je Tora prvi stupanj svetosti (božanski su i sadržaj i interpretacija); drugi stupanj svetosti su proroci (sadržaj božanski, a interpretacija ljudska), dok su treći stupanj spisi. Upravo tu se nalazi Solomonova *Pjesma nad pjesmama*. Prema rabiju Akivi, svi su spisi svetinja, a ova pjesma je *svetinja nad svetinjama*. No pjesma ne govori o ničemu svetome, pjesma je ljubavna i u njoj se nigdje ne

spominje Bog. Psalmi na primjer govore o svetosti, pa nam je jasno zašto su oni tu. Postavlja se pitanje zašto je ova pjesma tu. A rabi Akiva kaže da je čak i svetija od drugih. Nalazi se tu jer je cijela pjesma zapravo metafora – mladoženja je Bog, a mlada može biti narod ili pojedinac. Metafora nam je potrebna jer u svakom dobu postoje oni koji ne razumiju metafore.

Osim predavanja, svakako treba spomenuti i izvrsne koncerte koje smo imali priliku slušati. Prvi je bio odlični cjelovečernji koncert na otvorenom; njega je odradila mlada, fenomenalna ekipa okupljena u bendu *Retrodukcija*, koja je, uz pomno odabrane domaće i strane hitove, rasplesala i mlade i stare. Drugi, također izvrsni koncert, održao je zagrebački klezmer sastav *Jewseri*. Prije puno godina *Jewseri* su bili prvi koji su počeli izvoditi klezmer glazbu na ovom području. U sastavu

Melita Lovričević, vokal, Mario Igrec, gitara, Bruno Philipp, klarinet, Luka Žužić, trombon i klavijature, Zvonimir Šestak, kontrabas i Ozren Tabaković, udaraljke, *Jewseri* su pokazali da su i dalje kvalitetni i inovativni, kakvima ih i pamtimo.

Na ovom seminaru nije nedostajalo ni tjelesne aktivnosti: jutro su započinjala gimnastikom, održan je uvodni tečaj nordijskog hodanja, plesao se izraelski folklor, a bilo je i drugih sportskih aktivnosti tijekom svih dana trajanja seminara.

DOR je, kao i obično, proletio u trenu. Tijekom zanimljiva četiri dana doživjeli smo mnoštvo predivnih stvari koje ćemo još dugo nositi u srcu. Jedva čekamo DOR 2025. da vidimo što nas čeka u njemu i veselimo se što ga nećemo dugo čekati jer je već u svibnju.

Nives Beissmann

Proslava Roš hašane

Članovi Židovske općine Osijek 6. listopada 2024., zajedno s rabinom Lucianom Moše Prelevićem, dočekali su 5785. godinu i proslavili blagdan Roš hašana u Dalju, u dobro poznatom restoranu *Stari mlin*.

Rabin je ovom prilikom bio posebno raspoložen i ispunjen inspiracijom, tako da su prisutni mogli od njega saznati mnoštvo činjenica koje im možda i nisu sve bile poznate. Mogli su čuti da se židovske godine broje još od stvaranja Adama, prvog čovjeka, kao i

da bi se na Roš hašana trebalo ići u sinagogu na molitvu, a nakon toga kući, jer se ovaj praznik obično ne proslavlja vani; pričao je rabin o običajima *tašlih* (običaj kada bacamo mrvica kruha u rijeku da bismo odbacili svoje grijehe) i *tešua* (ispitivanje vlastitih izbora, dok iščekujemo Jom Kipur), zatim o tome da je Roš hašana 1. Tišreja, što je zapravo sedmi mjesec. Prvi mjesec bi bio 15 dana prije Pesaha i to je mjesec Nisan. Ispričao je i *Priču o Joni* – kroz nju otkrivamo dublju perspektivu božje ljubavi koja prelazi granice, a

u Joni vidimo zrcalo ljudske slabosti i otpora. Kroz ovu priču učimo o oprost.

Rabin Prelević istaknuo je da na Roš hašana slušamo zvuk šofara jer se u Tori taj dan naziva Jom terua (Dan kada čujemo zvuk šofara ili Dan trubljenja). Preporuča se da se u šofar puše tijekom jutarnje molitve poslije čitanja Tore. Također, jedemo raznovrsna jela simboličnog značenja. Nakon što smo kušali svakog od njih, blagoslivljamo članove naše obitelji, naše drage prijatelje i sve one koji su se okupili

S proslave Roš hašane

oko blagdanskog stola. Između ostalog, jedemo šipak koji ima puno zrna, toliko zrna koliko dobrih želja želimo. Neki kažu da ima 613 zrna (kao 613 micvot u Tori), no iako ih nema zaista 613, svakako ih ima puno. Jedemo i jabuke umočene u med da bi nam nadolazeća godina bila slatka (pri tome zapravo mislimo da nam bude dobra i uspješna), a jedemo i riblju glavu da bismo bili naprijed (napredni), a ne odozad (na repu). Novu godinu čestitamo si na razne načine, najčešće s Lešana Tova Tikatevu – budite upisani u dobru knjigu ili Šana Tova Umetuka - neka vam bude slatka/dobra nova godina.

Postoji i hrana koju ne jedemo. To su u prvom redu orasi i drugi orašasti plodovi, kao i neka slana ili kisela hrana, kako nam nova godina ne bi bila gorka.

Ključ pripreme za Roš hašanu je dobro razmisliti o svom odnosu prema drugim ljudima: jesmo li im učinili nešto nažao ili koje dobro smo im mogli učiniti, a nismo. Trebamo zamoliti za oprostaj sve one koje smo na bilo koji način povrijedili ili uvrijedili. Isto tako mora-

mo biti spremni i otvoreni oprostiti onima koji su nas povrijedili. Deset dana između Roš hašane i Jom Kipura u židovskoj tradiciji nazivaju se *jamim norajim* (dani strahopoštovanja) i *aserej jemei tešuva* (deset dana pokajanja). To je vrijeme kada se sudi čovječanstvu. Dok su apsolutni pravednici (*cadikim*) odmah zapisani u knjigu života, a potpuni zlikovci (*rašaim*) u knjigu smrti, dotle će suđenje za sve nas ostale (*benoni*), koji smo negdje između, trajati sve do Jom Kipura.

U danima između Roš hašane i Jom Kipura trebali bismo zamoliti članove obitelji, prijatelje i znance da nam oprostite sve što smo im loše uradili u protekloj godini. Judaizam uči da Bog može oprostiti samo one prekršaje koje smo učinili prema njemu. Ako smo povrijedili neku osobu, od nje moramo tražiti oprost i samo nam ona to može oprostiti.

U svom obraćanju rabin je naglasio da talmudski mudraci smatraju da su svi židovski praznici kreirani tako da hrane predivni duh prijateljstva i zajedništva. Poruka Židovstva je jasna: ako se želimo približiti Bogu, moramo se prven-

stveno brinuti o ljudima oko nas, što je prema rabinu Akivi iskazano najvećim pravilom u Tori: „Ljubavi bližnjeg svog kao samog sebe!“ Zlo se ne zaustavlja velikom silom, već se zlo trajno može pobijediti jedino svakodnevnim jednostavnim djelima ljubavi i dobrote. Na kraju nam je rabin poželio da imamo snage i umijeća suočiti se sa svim izazovima koji nas očekuju, da imamo sretnu i slatku godinu te da u najznačajniju knjigu, Knjigu života, svi budemo zapisani za dobro!

Polaznici Nedjeljne škole sa svojom voditeljicom sudjelovali su u igrici kroz koju su naučili i ponovili mnoštvo bitnih činjenica vezanih uz Roš hašana i Jom Kipur. Usput su se i zabavili, a to je djeci i bilo najvažnije.

Nova godina uvijek se dočekuje s velikom nadom da će biti bolja od prethodne, a ova 5785. dočekana je u svim židovskim krugovima s nadom i vjerom u povratak otetih, kao i smirivanje situacije u Izraelu. Nadamo se samo da će se to dogoditi što prije!

Nives Beissmann

Komemoracija povodom 7. listopada

Dana 7. listopada 2024. narod Izraela i židovski narod diljem svijeta, uključujući ožalošćene obitelji i obitelji talaca, obilježili su godinu dana od strašnog, surovog napada u kojem su Hamasovi teroristi ubili oko 1200 ljudi i oteli 251 taoca u najsmrtonosnijem masakru Židova od Holokausta. Toga dana svi smo se prisjetili civilnih žrtava, poginulih vojnika, policajaca i djelatnika hitne medicinske pomoći koji su dali sve od sebe da zaustave izljeve nasilja i pokolj.

Šokantni odjeci užasnog i neopisivog terorističkog napada bolno su se osjetili u srcima Židova

u dijaspori, koji oplakuju katastrofu i gubitak zajedno s građanima Izraela, dok su i sami alarmantno izloženi nasilnom tsunamiju rastućeg antisemitizma. Na taj dan Veleposlanstvo Države Izrael u suradnji sa Židovskom općinom Zagreb održalo je svečanu komemoraciju koja je uključivala projekciju snažnog i provokativnog dokumentarca *Supernova: The Music Festival Massacre*. Nakon filma uslijedila je tribina uživo u kojoj su sudjelovale majka i teta otetog taoca Bara Kupersteina, Julie i Mazy, koje su tih dana posjetile Hrvatsku, sastale se s visokim dužnosnicima i koje su

svoj najteži dan u godini odlučile provesti tako da podijele Barovu priču s prisutnima na komemoraciji. Na tribini je sudjelovao i ugledni hrvatski novinar Igor Alborghetti koji je nakon napada posjetio Izrael. Tribinu je prevodila Laila Šprajc.

Na početku komemoracije održane u prepunoj sali Židovske općine Zagreb prikazan je uvodni kratki film nakon čega je rabin Luciano Moše Prelević izgovorio molitvu i upalio svijeću za sve žrtve ove strašne tragedije. Zatim su se prisutnima obratili Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih opći-

na Hrvatske te veleposlanik Izraela, Nj.E. Gary Koren. Prisutni su bili predstavnici Sabora, brojni veleposlanici, predstavnici kršćanskih zajednica, židovskih općina i prijatelji Izraela.

U svom obraćanju prisutnima veleposlanik Koren naglasio je da se razgovor o miru može dogoditi tek nakon puštanja svih taoca i da se Izrael mora riješiti terorista, jer inače neće biti mira. Istaknuo je da 7. listopada nije završio toga dana. Velika borba i izazovi još su pred Izraelom, a kraj se još ne vidi. Veleposlanik je zahvalio Vladi i stanovnicima Hrvatske na iskazanoj solidarnosti nakon brutalnog napada Hamasa, kojem se odmah pridružio Hezbolah, a nakon njega i Jemen i Iran. „Izraelu puno znači podrška njegovom pravu na samoodbranu i denunciranje terorističke organizacije Hezbolah“, istaknuo je veleposlanik Koren. „Ovo je obljetnica puna tuge i žalovanja, ali i nade u oslobođenje naših talaca“,

Slijedila je projekcija potresnog filma *Supernova: The Music Festival Massacre*, koji počinje prikazom 3500 mladih koji se vesele i zabavljaju na glazbenom festivalu. Izenada započinje napad projektilima, a nakon toga dolazi do infiltracije mnoštva terorista, što je završilo masakrom.

Bar Kuperstein, po struci medicinski tehničar, jedan je od stotinu taoca koji se još uvijek nalaze u zatočeništvu u Gazi (takvo je bilo stanje u vrijeme pisanja ovog članka). Imao je 21 godinu kada su ga Hamasovi teroristi oteli na festivalu Supernova, gdje je radio kao zaštitar. Mogao se spasiti, imao je priliku pobjeći, ali nije htio otići, odabrao je spašavati druge. Evakuirao je ljude svojim Rangerom, vraćao se četiri puta, spasio je desetero mla-

Bar Kuperstein

dih, no zadnji puta kada se vratio, uhvatili su ga teroristi. Mladi ljudi koje je spasio prepričali su članovima obitelji što se točno događalo i kako je Bar bio nesebičan i hrabar. Prenijeli su i da je Bar pružao prvu pomoć svima oko sebe, svim ozlijeđenima, kome god je stigao. Upravo u trenutku kada je zaustavio automobil da bi pomogao unesrećenima koje je ugledao, teroristi Hamasa su ga uhvatili. Obitelj ga je vidjela na snimci koju je Hamas pustio u javnost. Na njoj Bar leži na tlu zajedno s ostalim otetim mladićima i više da se pomogne ranjenima. Ta snimka je dokaz da je živ odveden u Gazu i zato obitelj gaji snažnu nadu da je još uvijek na životu. Dečko njegove sestrice, koji se kao vojnik nalazi u Gazi, naljepio je natpis „Oslobodite Bara“ na zgrade u Gazi, nadajući se da će možda, pri premještanju taoca s jednog na drugo mjesto, Bar vidjeti natpis i da će mu to dati snagu i volju za preživljavanje.

Nakon prikazanog teškog filma o masakru na Supernovi, majka Bara Kupersteina bila je vidno potresena i nije bila u stanju sudjelovati na tribini. U njeno ime i u ime cijele obitelji govorila je Barova teta Mazy Zafrani. „Najteža je neizvjesnost, no u srcu osjećam da je živ“, izjavila je jedva čujnim glasom.

Mazy je govorila o tome kako je Barovo zarobljavanje utjecalo na cijelu obitelj: Barov djeda preživio je Holokaust, a nakon Barove otmiče doživio je srčani udar i dva moždana; živ je, ali ne može funkcionirati. Otac je također bio bolničar, no nastradao je prije puno godina, invalid je u kolicima i više ne može raditi; Bar je bio hranitelj obitelji. Majka Julie je vjernica, putuje Izraelom i razgovara sa ženama; zajedno pokušavaju skrenuti pažnju javnosti na problem zarobljenih. Vjeruje da Bar ima misiju da svojim znanjem i sposobnostima pomogne svim zarobljenima u Gazi.

Komemoracija za sve stradale i otete održana je i dan prije, 6. listopada, u prepunoj sinagogi židovske organizacije Menora, također u organizaciji Veleposlanstva Države Izrael u Hrvatskoj.

Izraelci će, a s njima zajedno ćemo i svi mi, nastaviti čuvati nadu u siguran povratak preostalog 101 taoca, nažalost znajući da neki od njih više nisu živi. Vjerujemo i nadamo se da ćemo ujedinjeni doći do pobjede svjetla nad tamom. „U sjećanju je snaga. U solidarnosti je nada,“ poruka je iz veleposlanstva.

Nives Beissmann

Proslava Sukota

S proslave Sukota

Praznik kolibe već sam čestitao svima koje sam na proslavi imao priliku vidjeti. Svima ostalima, sa malim zakašnjenjem, sretna koliba! Ovaj... praznik! Netko je jednom rekao, a ja neću upirati prstom, kako su proslave naših praznika jednake: ide priča kako nas je (ubaci ime naroda) pokušao uništiti, nisu uspjeli, a sad idemo jesti, a nakon (ili prije) toga ide prigodni program po želji. Stvarno tako izgleda. Ali to je i dobro. Naše se proslave pokušavaju prilagoditi vremenima i okolnostima u kojima živimo. Neke su promjene jednostavne. Danas više nije običaj slaviti praznike jako skromno unutar Općine, dok su žene zadužene za kuhinju. Možemo si priuštiti ručak vani; ženska sekcija se svejedno iznimno trudi (ovo je prilika da ih opet pohvalim, jer nikad nije dovoljno pohvale), a i kuhari, siguran sam da ste primijetili, nisu više (samo) žene.

Neke promjene su složenije. Ruku na srce, mogli bismo cijeli Sukot provesti u priručnoj kolibi, svat-

ko u svom dvorištu. Umjesto toga pravimo simboličnu zajedničku kolibu. Ne želim umanjiti niti jedan aspekt Sukota, niti tvrditi kako je obilježavanje zastarjelo, jer to niti ne mislim. Prilagodila se naša Općina današnjoj brzini života, radnim subotama, mješovitim brakovima, malom broju članova i koječemu drugom. Sve općine u današnje vrijeme prisiljene su prilagođavati se. Inzistiranje na starim, utvrđenim, zadanim, prokušanim obrascima ponašanja ima uporište u našoj vjeri i našoj tradiciji, ali slavimo li Sukot na taj način, bojim se da bi bilo malo slavljenika. S druge strane, i zane-marivanje vjere i običaja također vodi u zaborav i osipanje. To ostale događaje čini možda još i važnijima (na primjer, recimo, Šabat!). Svakako nije lako naći ravnotežu i balansirati u tom uskom prostoru, a čini se kako je tako svugdje. Svi balansiraju: Židovi u Izraelu između mira i sigurnosti, Židovi Francuske između ostanka i odlaska u Izrael, Židovi SAD-a između

dvije političke struje i njihovih kandidata... Narod umjetnika na trapezu, dok drugi narodi gledaju. No to i jest uloga „odabranog naroda“. Biti primjer drugima kada svi gledaju (a i kada ne gledaju; činimo sve to zbog drugih, ali i zbog sebe). Sve oko nas izgleda teško. Situacija u Izraelu neusporedivo je teža. Ugled Izraela, ali i čitavog našeg naroda se ljulja. Imamo nove neprijatelje. Prijatelja je manje. I sasvim je logično zapitati se: Zašto baš mi?, Zašto baš sada?, Zašto ovo?, Zašto ono?. Mnogo je mogućih pitanja, ali uzmemo li u obzir mogućnost da se ništa ne događa slučajno, sva ta pitanja imaju jedan odgovor:

Zato što smo baš MI ti, koji su dovoljno snažni, dovoljno uporni, dovoljno mudri da u ovim i ovakvim vremenima MI budemo taj primjer u kojega svi gledaju. Imamo pravo biti zabrinuti. Puno više imamo pravo biti ponosni dio našega MI.

Damir Lajoš

Mahar u Budvi

Članovi naše Općine na Maharu

Kada me je naša neumorna, vrijedna, uvijek puna ideja i ostvarenja, urednica Menore zamolila da napišem nešto o ovogodišnjem 11. susretu *Mahar* u Budvi, odgovorio sam da nisam baš prava osoba za to, nisam vrijedno pratio sve događaje; iskoristio sam lijepo vrijeme i otišao na neke izlete. Zato je ovaj članak više opis prekrasnih općih utisaka o ovom susretu nego opširan opis pojedinih događaja.

Na hebrejskom *mahar*, na crnogorskom *sjutra*, a na hrvatskom *sutra* naziv je za tradicionalni susret Židova iz nekada zajedničke bivše države. Ovim susretima obično prisustvuju oni koji još uvijek žive na ovim područjima, ali i oni koji su se raštrkali po cijelom svijetu, kao i gosti s raznih strana koji su željni susreta i događaja sa židovskom tematikom. Naziv *Mahar* očito je odabran da ukaže u naše vjerovanje u bolje sutra, u naša nastojanja da našim potomcima bude bolje nego što je nama bilo te da i mi svojim djelovanjem, koliko nam je to mo-

guće, tome doprinesemo. U ova teška vremena zaista treba mnogo nade i optimizma da bi se vjerovalo u bolje mahar/sutra.

Na ovogodišnjem *Maharu*, koji se održavao od 24. do 27. listopada, okupilo se u crnogorskom ljetovalištu Budva oko 400 gostiju. Za primijetiti je, da je došao veliki broj članova Židovske općine Osijek, mnogo osoba iz Vojvodine, no malo tko iz Zagreba. Zapazili smo i razveselilo nas je prisustvovanje velikog broja mladih članova židovskih zajednica s područja bivše zajedničke države.

U tom krasnom okruženju južnog Jadrana, gdje krajem listopada još vlada ljetno vrijeme, domaćini, Jevrejska zajednica Crne Gore, priredila nam je svojom neposrednošću, gostoljubivošću i dobrom organizacijom, uz povoljne uvjete, izvanredan i ugodan boravak u prvorazrednom hotelu *Avala*. Kao i svih ranijih godina, bogat kulturni program i razne teme iz judaizma

mogli su zadovoljiti svačiji ukus. Ovoga puta poslužilo nas je i vrlo lijepo, toplo vrijeme, pa se moglo očekivati (a i dogodilo se) da sala s predavanjima neće uvijek biti sasvim popunjena. Usput rečeno, Budva je lijepa i kada nije lijepo vrijeme, kada puše jugo i kada se ogromni valovi valjaju po obližnjim plažama i udaraju u strme stijene okomitih litica. To smo imali prilike vidjeti nekih ranijih godina, no ne i ove.

Uvijek ljubazna, požrtvovna i aktivna predsjednica Jevrejske zajednice Crne Gore, Nina Ofner Bokan, na samom početku susreta pozdravila je sve okupljene goste. Na otvaraju skupa sudjelovao je jedan visoki predstavnik crnogorske vlade. Intonirane su izraelska i crnogorska himna. Skup su pozdravili i vrhovni rabin Crne Gore Luciano Moše Prelević i predstavnica Svjetskog židovskog kongresa Maja Samokovlija.

Program ovog susreta sadržavao je predavanja, izložbe, koncerte, projekcije filmova i jedan izlet. Tehnički se sve odvijalo vrlo profesionalno. Postojalo je simultano prevođenje, englesko-hrvatski i obrnuto. Predavanja su se održavala ne samo uživo, već je bilo i udaljenih predavača koji su nam se obratili preko internetske veze. Koncert zbora *Braća Baruh* oduševio je publiku izvođenjem raznih židovskih pjesama.

Impresivan je bio prikaz projekta izgradnje prve sinagoge u Crnoj Gori. Projekti su gotovi, na računalnoj simulaciji mogli smo vidjeti koliko dobro će se ta moderna

građevina uklopiti u vizuru Podgorice. Izgradnja sinagoge započet će iduće godine.

Na izletu u Nikšić izletnici su vidjeli spomen obilježje *Velveta*, repliku zrakoplova. Takvi su zrakoplovi 1948. godine iz tadašnje Čehoslovačke, preko Crne Gore u tadašnjoj Jugoslaviji, letjeli za Izrael da se priključe ratu za nezavisnost Izraela. Kao „šlag na kraju“, ugodno nas je iznenadio mladi Aleksandar Solarov, predstavnik omladinske organizacije BBYO, podružnice

za Balkan, koji je u sažetom i dobro odmjerenom izlaganju prikazao aktivnosti organizacije koja okuplja mlade kadrove, srednjoškolce, i priprema ih da se aktiviraju u djelovanju židovskih organizacija.

Dogodila se i jedna mala neugoda. Došlo je do „burnog noćnog života“ kada su svi gosti hotela oko 1 sat u noći morali izaći iz svojih soba. Službeno nam ni kasnije nije objašnjeno zašto se to dogodilo. Pretpostavljamo da je došlo do anonimne prijave o mogućem na-

padu na hotel i njegove goste. Ispostavilo se da je prijava bila lažna. Svi gosti su proveli oko sat do dva u improviziranom skloništu da bi se nakon toga vratili u svoje sobe. Do ujutro smo svi već zaboravili tu neugodnost.

Sjutra je novi dan, sutra je bolji dan! Idući *Mahar* održati će se od 16. do 19. listopada 2025. Ne propustite tu priliku!

Darko Fischer

Netaim konferencija

Konferencija organizacije *Netaim* (Sadnice) održana je u hotelu Hilton u Budimpešti od 1. do 3. studenog. Na njoj je sudjelovalo 190 sudionika iz 52 zajednice, 30 država i 40 gradova, a među njima je bilo i petnaestak ex-Yu članova. Iz naše su Općine bile dvije članice. Cijela je konferencija bila na hebrejskom jeziku, što je donekle bio problem, no uklanjali su ga Dario Atijas i Rachel Shelly Levy Drummer, koji su se trudili prevesti što veći dio predavanja onima koji ne barataju hebrejskim.

Netaim je osnovao Ofir Liebshtein, koji nažalost više nije među nama jer je neljudski ubijen 7. listopada 2023. u kibutzu Kfar Aza. Međutim, Ofirov duh, njegove ideje i vrijednosti bile su prisutne cijelo vrijeme trajanja seminara.

Ofir je rođen u Eilatu, a cijeli svoj život živio je u kibutzu. Bio je na čelu organizacije *WeKibbutz*, kao

i mnogih drugih organizacija; bio je posvećen organizacijama za koje je radio, bio je posvećen ljudima i Izraelu; imao je viziju da su jednako važni jedinstvo, kao i različitost. Vjerovao je da Gaza treba biti zajednička trgovačka zona, poticao je razvoj obrazovanja u Izraelu i van Izraela. Vodio je oko 6000 ljudi u 10 kibutza. Bio je idejni vođa *Netaima* i vjerovao je da je jako bitna veza židovskog naroda cijelog svijeta – onog koji je u dijaspori i onoga u Izraelu.

Konferencija je započela otvaranjem na kojem su se prisutnima obratili najvažniji ljudi ove organizacije. Prvi je Asif Isaac, koji je na čelu regionalnog vijeća Karmelske obale, a sada i na čelu *Netaima*, gdje je zamijenio Ofira Liebshteina. U svom obraćanju Asif je istaknuo da *Netaim* jača židovski narod, povezujući pojedince i organizacije diljem svijeta; napomenuo je da se unatoč teškoćama stvara imunitet krda.

Prisutnima se obratio i Eitan Ginsburg, političar, bivši ministar komunikacija, koji je danas na čelu edukacijske komisije Kneseta i član organizacije KKL; povećao je budžet za židovsku dijasporu da bi Ofirova vizija živjela i dalje. Radi na razvijanju židovskog liderstva, radi i na povratku zarobljenih; osnovna ideja vodilja mu je da Izrael živi i razvija se i dalje jer Židovi nemaju druge zemlje. U svom obraćanju istaknuo je važnost malih židovskih zajednica za opstanak židovske populacije u svijetu.

Sljedeća govornica bila je Galit Peleg, veleposlanica Izraela u Bosni i Hercegovini i u Albaniji. Gospođa Peleg započela je svoju karijeru u Maroku (kaže – prihvatili su me iako sam Aškenaz), nastavila ju je u SAD-u, a sada je na Balkanu. Naglasila je da su velike razlike između velikih i malih zajednica, ali da je i jednima i drugima potrebna veza s Izraelom. Zabranjeno je zapostavi-

Sjećanje na Ofira Liebshteina

Miriam Peretz

Paljenje šabatnih svjećica

ti bilo koju židovsku zajednica, bez obzira koliko mala bila. Napomenula je da ona u Albaniji sve članove pozove kući na večeru; tako je bilo i sada na Roš Hašana. Jedinstvo i zajedništvo su najvažniji, ističe veleposlanica Peleg.

Sudionike je pozdravio i Doron Liebshtein, brat ubijenog Ofira. Naglasio je da će *Netaim* i njegovi članovi nastaviti Ofirovo nasljeđe staro 50 godina te da su konferencije nalik na ovu prilika da se članovi različitih zajednica upoznaju i zbliže. Bitno je da svi budu podrška jedni drugima i da se izdignu iznad politike. Doron je istaknuo i da oporavak nacije ne može početi dok se ne vrate zarobljeni. Svatko na svoj način prolazi kroz tugu i traumu; pokušava pronaći što mu može pomoći i kako bi on mogao pomoći drugima. Prvi korak pri radu s traumatiziranimima je dati im zadatke. Moraju se osjećati korisno, trebaju što manje vremena biti uz vijesti i TV ekrane. Najbitnije je probati ostati pozitivan. Ako prisutni, kada budu izašli s ove konferencije, budu osjećali posvećenost zajedništvu nalik Ofirovoj, onda je cilj postignut.

Nakon pozdravnih govora, predstavljena je organizacija *Quala grupa*, koju podržava izraelsko Ministarstvo obrazovanja. Ova organizacija spaja ljude uz pomoć različitih igara (escape rooms, zagonetke, pričanje priča, adrenalin igre...). Sudionici konferencije imali su priliku sudjelovati u nekoliko neobičnih igara. Najzanimljivije su bile prepoznavanje pjesama uz pomoć fotografija, kao i prepoznavanje poznatih osoba (dva lika su preklopljena jedan preko drugog, a tijekom igre treba pogoditi o kojim se osobama radi).

Slijedilo je predavanje o umjetnoj inteligenciji na kojem je naglašeno da korištenje AI dovodi do sve manjeg znanja korisnika (pri tome se to najviše odnosi na djecu i mlade). Međutim, AI je puštena u svijet, ljudi ju koriste i nemoguće ju je (kao i duha) vratiti u „bocu“. Koliko se brzo razvija AI pokazuje i podatak da je novi sustav ChatGPT dotakao 100 milijuna ljudi u samo 2 mjeseca otkako je pušten u upotrebu. Stoga je neophodna kontrola korištenja. Danas umjetna inteligencija drži seanse i pruža psihološku

podršku – koristi se u Poljskoj pri liječenju trauma izbjeglica iz Ukrajine, koristi se za grupne terapije traumatiziranih nakon 7. listopada u Izraelu, pomaže liječnicima pri izradi scenarija za priopćavanje loših vijesti teškim bolesnicima, ukratko – vidi se veliki potencijal u pružanju emocionalne podrške ljudima kojima je ona potrebna.

Sudionicima konferencije obratila se i Miriam Peretz, nekadašnja kandidatkinja za predsjednicu Izraela, danas zaposlenica izraelskog Ministarstva obrazovanja. U svom nadahnutom obraćanju istaknula je da ako želimo djeci prenijeti znanje koje nam pruža Tora, da je dovoljno svaki tjedan s djecom prolaziti tjednu parasha. Napomenula je i da su najvažnije stvari u judaizmu Šabat i zajedništvo te da Tora svim Židovima treba biti sklonište u kojem će pronaći sigurnost.

Organizirano je zajedničko paljenje šabatnih svjećica, a Kabalet Šabat uvećao je Saar Sperling, nekada čudo od djeteta, a danas mladić predivnog glasa, koji je kantor u izraelskoj vojsci.

Pjevanje na šabatnoj večeri

Nakon obilježenog Kabalat Šabata, slijedila je izuzetno emotivna panel diskusija s preživjelim iz kibutza Kfar Aza, na kojoj su teška svjedočenja o masakru 7. listopada dale tri osobe bliske poginulom Ofiru Liebsteinu. Jedna od njih je Ofirova prva susjeda koja je ispričala kako se s djecom skrila u sklonište od kuda su bili spašeni tek sutradan. Pri tome su im stalno stizale poruke o tome tko je sve nastradao; posebno su teško podnijeli kada su čuli da je poginuo Ofir. Cijelo to vrijeme u skloništu, osjećali su potpuno beznađe i silni strah. Kaže da ju je nakon tih najtežih dana iz depresije izvuklo to što se angažirala oko pomoći drugim ljudima.

Druga osoba koja je svjedočila je Ofirov osobni tajnik koji se sakrio ispod kreveta u svojoj kući, no tada su teroristi počeli paliti kuću. „Oni vani, ja unutra u kući koja gori... čujem ih, vidim trojicu pred kućom s kalašnjikovima... iskočio sam u gaćama van kroz prozor, ni sam ne znam kako sam im pobjegao, kako to da me nisu vidjeli... skrivao sam se u grmlju, spašen sam nakon 26

sati. Meni je uspjeh ustati ujutro, zaspati navečer, uspjeh mi je biti ovdje i ispričati ovu priču... sve obične stvari su uspjeh. Svi moji prijatelji su ili ubijeni ili oteti. Ne vidim put za dalje, ne znam ni kako ni što. Mislim da ni nema dalje dok su oteti još u Gazi.“

Treća osoba koja je svjedočila bila je Vered, supruga poginulog Ofira, koja je taj dan izgubila supruga, sina, majku i bratića. Spašena je nakon 30 sati iz skloništa. „Pokušavam živjeti najbolje što mogu. Mnogi iz našeg i okolnih mjesta napustili su svoje domove, razmislili su se po Izraelu i cijelom svijetu. Ne treba se stidjeti tražiti pomoć – bilo materijalnu, bilo psihološku, kakvu god trebamo. Od prijatelja, od grada, države... Jako nam je bitno zajedništvo nas koji smo preživjeli, ali i druženje sa svima koji razumiju. U travnju smo se vratili u selo, ali zajednici će trebati jako puno vremena da se oporavi od ove tragedije.“ Ofirova supruga zajedno s još 180 drugih ljudi radi na izgradnji novog naselja u pustinji. Rade po cijele dane, neki fizički, neki na

prikupljanju sredstava za izgradnju. Jedna od preživjelih pokreće nevladinu organizaciju za pomoć preživjelim i oporavak svih. „Svi radimo, ali u glavama još stojimo. Stvari se pomiču malim koracima. Nadam se povratku u Kfar Azu, ali se nadam i da će ovo novo naselje koje gradimo zaživjeti. Tješi me misao da je naš narod ovo već puno puta u povijesti preživio pa ćemo valjda i mi.“

Nakon što je završila ova važna panel diskusija i svjedočenja četvero preživjelih, svi su ostali sjediti, a suze su se samo slijevale niz lice. Bilo je dobro što je program za taj dan bio gotov jer nitko ga ne bi ni mogao pratiti nakon ovoga.

Sljedeći dan ujutro program je započeo edukativnom radionicom *Osnove židovskog učenja* koju su vodile doktorice Noga Kohavi i Efrat Cadik. Na samom početku profesorica Kohavi ispričala je nekoliko stvari o sebi. Roditelji su joj odrasli u ortodoksnoj sredini, iz koje su pobjegli i otišli živjeti u jedno naselje u pustinjskom dijelu Izraela. Za ocem se sjedila šiva; on je za svoju zajednicu, nakon odlaska iz nje, bio mrtav. Ona sama napisala je sa 16 godina svoju prvu pjesmu u kojoj je kritizirala vlast. Kritika je išla na račun toga što su joj roditelji, zbog napuštanja ortodoksne zajednice, postali izopćeni društva. Istaknula je da su joj dvije najvažnije potrebe pripadnost i učenje. Upravo *Netaim* nudi tu pripadnost za kojom cijeli život teži. *Netaim*, također, nudi mogućnost učenja i rasta. „Uvijek sam voljela čitati, analizirati, kritizirati pjesme koje govore o židovskom identitetu, povezanosti i nasljeđu. Svi trebamo uzeti svoju sudbinu u svoje ruke, izdići se iznad negativnosti i rješavati probleme na najbolji mogući način.“

Koncert dueta Flora

Doktorica Efrat Cadik živi u Belgiji, doktorirala je na pojmu židovsko-izraelskog identiteta i već dugo radi razne radionice na tu temu.

Sama radionica bila je vrlo emotivna; kroz nju je bilo vidljivo koliko svi pate zbog ovog rata. Na početku je postavljeno nekoliko pitanja, prvo je – tko je tvoj narod, gdje pripadaš? Državi u kojoj živiš ili Izraelu? Odgovor je da pripadamo tamo gdje nas prihvaćaju kao svog, što može biti i jedno i drugo jer se razlikuje zavisno od pojedinca. Vrlo često si postavljamo pitanje jesmo li, ako ne živimo u Izraelu, odustali od svog naroda. Međutim, mnogi koji žive van Izraela osjećaju se više kao dio židovskog naroda nego oni koji žive u Izraelu. Točnije, mnogi kada se isele počnu se više osjećati kao Židovi; do tada su samo Izraelci, ne osjećaju se kao Židovi.

Govorilo se o tome što je *hevruta* (židovsko učenje), da je to učenje kroz diskusiju i analizu teksta i da pri tome postoji interakcija među sudionicima (možda jedan kamen nema neku veliku važnost, ali ako taremo

kamen o kamen, frcat će iskre – tako je i sa židovskim učenjem i interakcijom među onima koji uče i proučavaju židovske tekstove). Također je više puta naglašena važnost osmijeha – osmijehom možemo prenijeti važne poruke i pozitivnu energiju.

Dr Cadik istaknula je nekoliko stvari koje su u edukaciji najbitnije: dijete mora biti centar, njegov je razvoj najbitniji; bitan je doživljaj, ne samo činjenice; bitna je interakcija, da se sudionici otvore i da edukator čuje i drugu stranu; bitno je što više raditi kroz igru, kroz igru se najbolje uči; edukator treba biti holist (imati holistički pristup); edukatori svakako moraju biti osobe s integritetom jer na njima leži izuzetna odgovornost.

Nakon korisne i zanimljive radionice o židovskom učenju, odlično predavanje održao je Gidi Grinstein iz New Yorka. Rođen u liberalnoj zajednici u Izraelu, tek je odlaskom u dijasporu naučio što znači biti Židov. Supruga mu je bila ortodoksna Židovka („...možete zamisliti reakciju naših roditelja...”)

pa je to i njega otvorilo ortodoksnom svijetu. Život u dijaspori otvorio mu je nove vidike – postao je svjestan da u malim židovskim zajednicama leži budućnost. U njima ima svega, raznih institucija, različitih Židova: aškenaskih, sefardskih, religioznih, sekularnih, reformističkih, liberalnih, ortodoksnih; u dijaspori se krije najveća raznolikost.

Svjestan važnosti odlaska u Izrael za svakog mladog člana židovske zajednice u svijetu, Gidi je radio na realizaciji *Taglita*. „Godinama se radilo na razvoju tog programa, da bi bio ovo što je danas. Ljudi misle da *Taglit* oduvijek postoji, no netko je morao smisliti taj program i gurati ga da se razvije do ovog stupnja na kojem je sada. *Taglit* je odlična prilika za mlade da dožive Izrael i izraelski identitet; to je za mnoge mlade ljude prvi susret s izraelskim identitetom.“

Gidi Gidstein napisao je knjigu *Flexigidity* (imamo je u Općini, ako nekoga zanima) u kojoj objašnjava princip *Tikun Olam* (popravljanje svijeta). U knjizi je pokušao sažeti svu dinamiku židovskog svijeta (opstanak, sigurnost, otpor, prosperitet, prilagodljivost nasuprot krutosti, tradiciju nasuprot inovativnosti...). Gidi ističe četiri bitna principa:

1. Mi smo narod – imamo zajedničko nasljeđe, pamćenje, običaje, odgovornost...

2. Nacionalni identitet – imamo državu; priča je to o povratku, priča koja se spominje tisućama godina

3. Obaveza prema cijelom čovječanstvu – trebamo popraviti svijet, drugi narodi nemaju to poslanje

4. Religija – ona nas veže, religiozni smo narod

Jedna od radionica na konferenciji

Židovske i izraelske zajednice se znatno razlikuju: Židovi se vežu uz sinagoge i zajednice, a Izraelci se skupljaju po kućama i druže. Mnogi ortodoksni Židovi ne mare za zajednicu – oni samo dođu u sinagogu i mole se; misle samo na sebe i svoju obitelj. Gidstein smatra da je problem što djeca uče u školama. Navođeno je primjer svoje kćeri, a to nije usamljeni primjer. Ona ide u ortodoksnu školu i nema pojma otkuda Židovi u Americi, kao što Izraelci pojma nemaju o puno drugih stvari. Mehanizam opstanka temelji se na znanju i različitosti tako da bi se mogli nositi s izazovima današnjice (između ostalog i s umjetnom inteligencijom). Otpornost, imunitet i snaga židovskog naroda leži u mreži i povezanosti Židova u svijetu. Zato su male zajednice jako bitne. Dok je u Europi bio Holokaust, u Americi je rasla i jačala židovska zajednica; od 250 000 stigla je do gotovo 8 milijuna. Pitanje je kako bi Izrael izgledao da nema dijaspore, pita se Gidi Gidstein.

Što se tiče budućnosti, Gidstein smatra da se velika vrijednost židovstva očituje u odnosu prema

potrebitima, što su najvećim dijelom male zajednice i siromašni. Bitna je snaga tehnologije i inovacija, zajedno s vezom židovskih zajednica po svijetu, kao i energijom i mogućnošću da budemo svjetlo svijeta i čovječanstva. Tamo gdje su teškoće, tamo se javljaju prilike da se razvije nešto novo, možda naizgled i nemoguće. Izrael je ovu ratnu situaciju iskoristio na način da se dodatno razvilo liječenje ranjenika (na 3D printerima se rade proteze, svaki čovjek na svijetu si može isprintati što god mu treba) i razvili su se novi načini pružanja emocionalne podrške. Danas Izrael uzima od drugih zemalja ono što mu treba, druge zemlje uzimaju od Izraela ono što njima treba – veza su židovske zajednice, kao i *Netaim* i druge organizacije. „Mi smo narod koji pada, ali znamo ustati i biti nakon toga još jači“, zaključio je Gidstein na kraju svog izvrsnog predavanja.

Nakon toga slijedilo je predstavljanje najboljih praksi iz cijelog svijeta, prva je na redu bila organizacija JCC u Pragu. Kobi, član JCC-a Prag, našalio se da je lijepo biti dio zajednice, jer će u

Pragu sve učiniti da te ne prime (Izraelci dolaze u Prag i tamošnji ih Židovi ne primaju u zajednicu). On je došao iz Engleske i također mu nisu dali da bude član, jer gledaju strogo po halaha. Prag ima nekoliko zajednica – ortodoksnih, tradicionalnih, konzervativnih, ali nitko ih nije htio primiti. Onda je u Prag došao JCC i prihvatio sve koji su to željeli. Nemaju ni prostor, ali oformili su zajednicu koja sada ima oko 1000 članova. JCC je dobar izbor, spaja prošlost i budućnost; prihvaćaju samo pozitivnu politiku; imaju programe na tri jezika (češki, hebrejski, engleski); potiču učenje jezika zemlje u kojoj se živi. Jako su proaktivni; uspjeli su svojim aktivnostima napraviti da su sve crkve u Pragu zvonile 10 minuta da podrže Izrael.

Predstavio se i *ANU* – muzej židovskog naroda iz Tel Aviva u kojem se, između ostalih, radi projekt vezan uz 7. listopada, globalni događaj koji je uzdrmao cijeli svijet. Projekt radi na osvješćivanju mladih ljudi da budu spremni poginuti za svoju zemlju (na primjeru ustanka u Varšavskom getu).

Predstavljanje je imala i židovska škola iz Rumunjske koja organizira *Marš živih*, odlazak u Auschwitz, edukaciju prije i nakon odlaska tamo, slušaju se svjedočanstva preživjelih, radi se na suzbijanju diskriminacije. Pola godine se djeca pripremaju za odlazak na *Marš živih*, nakon toga ta djeca dijele iskustva s drugima; povezali su djecu iz Rumunjske s djecom iz Njemačke i Francuske; predali su Ministarstvu prijedlog da ovakav program učenja uđe u program svih škola i uspjeli su.

Također je predstavljen projekt učenja hebrejskog jezika u Barceloni, gdje tamošnja online škola

Projekt izrade Tore za Ofira Liebsteina

hebrejskog ima 500 učenika, 120 razreda i 17 nivoa učenja; uči se i pisanje i čitanje. Profesori i kreatori programa dolaze iz Izraela, a učenici su po cijelom svijetu. Učenje hebrejskog nije lako te mu se pristupa vrlo ozbiljno. U tu svrhu proizvode se nastavni materijali i za polaznike i za profesore.

Predstavili su se i Slovenci koji rade prekrasan projekt o Hannah Szenes, Nijemci koji u Berlinu organiziraju kamp za teense već više od 20 godina, kao i dobro razvijena organizacija *Haleluja* koja nudi programe za mlade (organiziraju kampove na Balatonu i u Izraelu u kojima su zajedno Izraelci i mladi Židovi iz dijaspore).

Pričalo se i o projektu izrade Tore kojim se oživljava sjećanje na poginulog Ofira Liebsteina, idejnog vođe *Netaima*. Animirali su 25 000 djece da svatko napiše jedno slovo u Tori i tu su Toru posvetili Ofiru. Svi sudionici konferencije bili su pozvani da i oni sudjeluju u projektu.

Doron Liebstein, moderator predstavljanja ovih primjera dobre

prakse, istaknuo je da svi edukatori znaju da kada drže predavanja, kada nekome nešto daju, istovremeno nešto daju i sebi. Čestitao je svima na velikim uspjesima i važnim aktivnostima kojima se bave.

Slijedila je Havdala, emotivna i posebna, nakon koje je Asif Isaac zamolio da se 20 sekundi plješće svim organizatorima i realizatorima konferencije koji su taj pljesak definitivno zaslužili. Skupu se obratila Michal Greenlick (kasnije pjevačica na koncertu) koja je pričala kako je počela pjevati. Nakon što joj je brat poginuo u ratu prije godinu dana, pala je u tešku depresiju. Miriam Peretz joj je rekla neka svoju tugu pretoči u pjesmu što je Michal i napravila. Posvetila se pjesmi i našla način da se nosi s teškim gubitkom.

Sudionicima se obratila i Rachel Shelly Levy Drummer pričom o prošlogodišnjoj posjeti delegacije *Netaima* Bitoli. Organizirali su *Marš živih* zajedno sa stanovnicima Bitole (nežidovima, jer Židova više nema). Rekla je da za makedonske Židove i općenito Židove malih bal-

kanskih zajednica u Izraelu nitko ne bi čuo da nema *Netaima*.

Za kraj ovog predivnog, ali napornog dana bio je organiziran izuzetan koncert dueta Flora, kojeg čine Michal Greenglick i Yoav Ben David. Tijekom cjelovečernjeg koncerta izmjenjivale su se tužne skladbe na koje su svi plakali i one vesele uz koje se otiralo suze, plesalo i ludovalo. Odličnim glazbenicima dueta Flora povremeno se priključivao i Saar Sperling koji je divno upotpunjavao Michalin glas, pružajući prisutnima veličanstven ugođaj.

Sutradan, kada je bio zadnji dan konferencije, program se odvijao u kući *Bet Israel*, nedaleko hotela. Za taj su dan bile pripremljene raznovrsne radionice, a posebno bih istaknula onu koju je vodila Shuvi Hoffman, voditeljica edukacijskog odjela Nacionalne knjižnice Izraela. Shuvi je predstavila svoj odjel kroz zanimljivu radionicu; moglo se saznati kakve sve mogućnosti ova knjižnica pruža edukatorima, od gotovih programa do potrebnih materijala.

Nakon radionica organizirana je šetnja po židovskim lokacijama Budimpešte uz stručno vodstvo, a za sami kraj, nakon šetnje, organizirano je zadnje okupljanje uz evaluaciju cijele konferencije.

Što reći nakon svega – bilo je raznovrsno, ispunjeno, naporno, korisno, izuzetno emotivno, i tužno i veselo, bilo je jednostavno posebno! Zahvalni smo *Netaim* timu što su nas pozvali i pustili nas u taj svijet, toliko drugačiji od svih drugih. Veselimo se budućim suradnjama koje će, nadamo se ubrzo, nastati zahvaljujući ovoj izvrsnoj, bogatoj konferenciji!

Nives Beissmann

Seminar o antisemitizmu i Holokaustu

U zagrebačkoj Kinoteci, u organizaciji Centra za promicanje tolerancije i očuvanje sjećanja na Holokaust, 11. studenog 2024. godine održan je seminar *Antisemitizam, Holokaust i stradanja*. Ovaj seminar održava se u kontinuitetu online i uživo od 2020. godine. Program webinara i seminara posvećen je istraživanju i nadopunjavanju suvremene prakse poučavanja o Holokaustu. Ovogodišnji seminar pod nazivom *Povijesni revizionizam, poricanje i iskrivljavanje Holokausta* posvećen je obilježavanju *Kristalne noći*, odnosno noći pogroma Židova u nacističkoj Njemačkoj i Austriji koji se dogodio prije 86 godina, 9. i 10. studenog 1938.

Učenicima i nastavnicima mnogih osnovnih i srednjih škola, sudionicima ovog seminara, pridružili su se predstavnici triju veleposlanstava: Savezne Republike Njemačke, Ujedinjene Kraljevine Velike Britanije i Sjeverne Irske i Države Izrael, zatim Snježana Šincek ispred Ministarstva znanosti i obrazovanja, predstavnici Židovske općine Osijek, članovi židovskih općina iz Zagreba te predsjednik Udruge veterana Domovinskog rata i antifašista Ranko Britvić.

„Uvijek je prijeko potrebno razmišljati o djelima i nedjelima onih koji su bili prije nas, ali i treba gledati širom otvorenih očiju u sadašnjosti. Danas je najvažnije suočavati se s provjerenim činjenicama jer je kultura laži i poricanja sveobuhvatna i svugdje oko nas. Ovim seminarom prisjećamo se i razmišljamo o strahotama Holokausta i odajemo počast šest mili-

juna Židova i milijunima Slavena, Roma, LGBT osoba i osoba s invaliditetom koje su ubili nacisti. Ovo je vrijeme da ponovno potvrdimo svoje obveze i odgovornosti prema sebi i budućim generacijama. Dužnost je na društvu, na svima nama, učiniti stvarnim riječi: „Nikada zaboraviti. Nikada više“, da ne bi ostale samo prazne parole jer svjedočimo svakodnevnim događajima strašnih ratnih stradanja na Bliskom istoku, u Ukrajini ili pak Sudanu“, u pozdravnom govoru istaknula je Nataša Popović, ravnateljica Centra za promicanje tolerancije i očuvanje sjećanja na Holokaust.

Okupljenima se nakon toga obratio politički tajnik Veleposlanstva Ujedinjene Kraljevine Velike Britanije i Sj. Irske u Republici Hrvatskoj, gospodin Andreas Capstack riječima: „O Holokaustu moramo učiti ne samo zato što predstavlja važnu povijest koju nikada ne smijemo zaboraviti, već i zato što je to naša, europska povijest. Holokaust se nije dešavao u nekoj dalekoj zemlji, u neko davno vrijeme, već se dešavao „pred našim očima“, ovdje na našem kontinentu. Holokaust je utjecao i još uvijek utječe na mnoge obitelji, među njima je i moja obitelj, utječe i na individualne osobe, na ljude koji su još uvijek među nama. Holokaust nije započeo u plinskim komorama u Auschwitzu, niti u drugim logorima, niti na poljima smrti u Jasenovcu. Davno prije nego što su ljudi mogli i zamisliti taj užas, Holokaust je počeo riječima antisemitizma na ulicama, u kafićima, u školama, u političkim kampanjama. Izuzetno je važno da obraća-

mo pozornost na sve struje u našim društvima jer su neke od njih dovele do stravičnih ubojstava. Počinitelji nisu bili „čudovišta“ iz bajki, mnogi su bili takozvani „normalni“ ljudi, vodili su obične živote dok nisu počinili najužasnije zločine. Kada kažemo „nikad više“, to nije samo činjenica, nego i najvažniji cilj. Holokaust se jednom desio, i bez naših zajedničkih napora, može se desiti opet.“

Gospodin Capstack naglasio je da opet ulazimo u jako opasna i nestabilna vremena. Antisemitizam i druge vrste mržnje u ovim izazovnim vremenima rastu po Europi, čak i u Velikoj Britaniji, bez obzira na to što su ponosna multietnička, multivjerska demokracija. Također, i Hrvatska postaje sve heterogenije društvo. Moramo učiti jedni od drugih kako bismo spriječili svaku netoleranciju i izgradili razumijevanje i povjerenje među zajednicama.

„U siječnju ćemo obilježiti osamdesetu obljetnicu oslobođenja Auschwitzta, logora smrti. Osobno iskustvo Holokausta uskoro više neće biti dio živućeg iskustva. Uz to dolaze ljudi koji žele „revidirati“ Holokaust za svoje zlonamjerne političke ciljeve – trude se minimizirati horore koje su žrtve Holokausta prošle, relativizirati užas u usporedbi s drugim zločinima ili ih čak i zaboraviti. Naša dužnost je da se sjećamo svih žrtava Holokausta i da sačuvamo njihova svjedočanstva za buduće generacije. Kao saveznici i partneri, moramo raditi zajedno da očuvamo sjećanje na užase prošlosti kako bismo učinili našu budućnost svjetlijom“, završio je Capstack.

Važnim riječima prisutnima se obratio i zamjenik veleposlanika Savezne Republike Njemačke, gospodin Andreas Lang: „Holokaust, ubojstvo šest milijuna europskih Židova, od strane nacističke Njemačke i kolaboracionista bio je najgori zločin protiv čovječanstva kroz povijest. Točka! Tu se činjenicu ne može poreći. Pa ipak, poricanje se događa, i to sve češće. U Njemačkoj osoba koja negira Holokaust može biti poslana u zatvor na 5 godina. A ipak se dogodi da ga netko negira! Mi – svi mi – to ne možemo tolerirati! Ne možemo tolerirati poricanje Holokausta i ne možemo tolerirati antisemitizam!“

Gospodin Lang naglasio je da je antisemitizam neprihvatljiv, potpuno nespojiv s temeljnim vrijednostima Europe. On predstavlja prijetnju ne samo židovskim zajednicama i židovskom životu, već i otvorenom, raznolikom društvu, demokraciji i europskom načinu života. Jednom kada shvatimo da se ne radi samo o prošlosti, nego da antisemitizam utječe i na budućnost, shvatit ćemo i zašto su neznanje i ravnodušnost spram Holokausta u našim društvima nepodnošljivi na mnogo načina. Ignoriranje i ravnodušnost dopuštaju antisemitizmu i drugim oblicima netolerancije da cvjetaju. Borba protiv antisemitizma bitna je za budućnost svih nas. Svi imamo odgovornost kontinuirano informirati i educirati mlade i stare. To je osobito potrebno sada kada su generacije koje su doživjele Holokaust gotovo nestale, što otežava prenošenje bitnih lekcija i iskustava iz prve ruke sljedećim generacijama.

„Zato je danas poseban i dragocjen dan. Centar za toleranciju svima nam je pružio priliku da osobno upoznamo neke od preživjelih Holokausta i da čujemo njihove osobne priče. To je velika privilegija i jako

sam zahvalan na tome. Ne postoji drugi način učenja koji bi mogao biti tako živ, intenzivan i dojmljiv. Takvo iskustvo je neusporedivo“, istaknuo je Andreas Lang i završio riječima: „Govoreći o odgovornosti: Holokaust i drugi nacistički zločini protiv čovječnosti daju njemačkoj vladi i cijelom njemačkom narodu posebnu odgovornost da osiguraju ustavom zajamčenu nepovredivost dostojanstva svake pojedine osobe, kao odgovornost i da se suprotstave antisemitizmu, diskriminaciji i rasizmu. U tom kontekstu, zahvalan sam što je naše Veleposlanstvo dobilo priliku financijski podržati organizaciju današnjeg događaja.“

Seminar je bio podijeljen u 3 sesije: prvi dio naziva *Prošlost u sadašnjosti* uključivao je razgovor s preživjelim i povijesnim svjedocima, drugi dio *Revizionizam u povijesnim narativima o Drugom svjetskom ratu* odvijao se u formi okruglog stola koji je imao prostor za komentare i pitanja iz publike, dok je u trećem dijelu prikazan britanski film *Poricanje* (Denial) redatelja Micka Jacksona, iz 2016. godine.

U prvom dijelu seminara, u razgovoru koji je vodio Seid Serdarević, prisutni su imali priliku čuti četvero preživjelih: Vesnu Domany Hardy, Nevenku Končar, Darka Fischera i Olega Mandića. Serdarević je započeo riječima kako je jako bitno govoriti o Holokaustu jer su neke stvari tako strašne da se ne može vjerovati da su se dogodile. Strepimo se trenutka kada se stvarno više neće vjerovati u to. Zahvalni smo što nas preživjeli Holokausta, unatoč traumi koju nose sa sobom, nastavljaju obrazovati dijeleći svoja iskustva, svoju snagu, svoju mudrost i velikodušnost duha kako bi unaprijedili poštovanje ljudskih prava i potaknuli našu odlučnost da se

borimo protiv mržnje i predrasuda.

Svatko od preživjelih ima svoju priču; svaka je tužna i gotovo nevjerojatna. Doživjeli su različite sudbine: neki su preživjeli logore, neki su se spasili skrivanjem, ali svi su bili pogođeni mržnjom.

Vesna Domany Hardy, povjesničarka umjetnosti, novinarka i prevoditeljica, tijekom svog života živjela je u Pakistanu, Francuskoj i Italiji, a od devedesetih je u Londonu, gdje piše za različite židovske časopise. Vesna i njena majka Eva Domany, kasnije Grlić, jedine su od uže i šire obitelji Domany preživjele teror ustaškog režima i Nezavisne Države Hrvatske. Vesna je bila tek beba od deset mjeseci kada ju je od ustaškog progona spasila obitelj Fuchs, Ruža i Otto. Vesnin otac bio je ubijen, a njena majka Eva izbjegla je deportaciju tako što je otišla u partizane. Vesnu je ostavila s Fuchsovima u Zagrebu. Mnogi u njihovoj ulici znali su da je Židovka i nitko ih nije odao. Čak je i služavka znala i pomagala je u skrivanju. „Fuchsovi su me tretirali kao svoje dijete, nakon rata su me morali privikavati na majku. No ni poslije rata, tragedija moje obitelji nije bila gotova. Očuha i majku odveli su na Goli otok“, priča Vesna. Naime, majka je stigla po Vesnu nakon završetka rata iz partizana kao heroina, no ubrzo nakon toga uhićena je kao politička zatvorenica; provela je dvije i pol godine na Golom otoku. O tome je napisala knjigu *Sjećanja* u kojoj je opisala svoju jedinstvenu sudbinu iz razdoblja prve Jugoslavije i NDH do socijalizma i devedesetih. Vesna priča kako je cijeli život tvrdila da ima dvije mame; jedna je Eva, njena prava majka, a druga je Ruža Fuchs, koja ju je, pored svoje dvije kćeri, prihvatila kao vlastito dijete. Zbog toga je Ruža proglašena *Pravednicom među narodima*.

Darko Fischer, Oleg Mandić, Vesna Domany Hardy, Nevenka Končar i Seid Serdarević

Vesna je istaknula da ju je Domovinski rat potaknuo da počne pomagati ljudima („...kada sam vidjela protjerane ljude s vrećicama, nisam mogla ne činiti ništa...“). Čim je započeo rat, lobirala je u britanskim državnim institucijama i medijima kako bi skrenula pažnju na laži, da bi se shvatilo da je Hrvatska žrtva Miloševićeve velikosrpske agresije. „Danas se opet vidi kultura laži (spram Izraela i Židova). Došlo je vrijeme kada više nema uzora, novac prevladava. No trebate znati da ljudi koji prolaze najteže stvari, manje su osvetoljubivi“, završila je Vesna svoje svjedočenje.

Nevenka Končar, rođena Prelić, preživjela je još kao dijete hrvatsku varijantu logora. Zajedno s još nekoliko tisuća druge djece pokupljenih s područja koje su 1942. opustošili ustaše, četiri mjeseca bila je zatvorena u dječjem logoru u Sisku, cinično nazvanim “Prihvatilište za djecu izbjeglice”. U tom je logoru od gladi i bolesti umrlo između 1500 i 2000 djece. Stradalo bi ih i više da Nevenkina obitelj i Diana Budisavljević nisu radili na spašavanju.

Nevenka je rođena u Miloševom brdu, imala je sestru blizanku, Danicu, a samo jedna od sestara je preživjela. Roditelji su ubijeni, majka je strijeljana u logoru u Staroj Gradišci. Kako nema svojih sjećanja, Nevenka ni danas ne zna je li ona zaista Nevenka ili je možda Danica. Zapravo se ne zna pouzdano koja je blizanka preživjela, a koja stradala. Ne zna datum svog rođenja, tek kasnije je uvedena u knjigu rođenih, tako da joj ovaj datum rođenja nije pravi. Preživjela je stjecajem okolnosti i u svojem je djetinjstvu, nakon te početne strahote, susrela dobre ljude počevši od Štefa Prpića, te Bare i Josipa Jendrička, koji su je doveli u Mošćenicu i brinuli o njoj. „Bila sam sedmo dijete, bila sam njihova maza, skrivalo me cijelo selo, dobrota ljudi je bila nevjerojatna; i danas moj brat ne želi srušiti kućicu u kojoj su me skrivali, danas svi znaju u tom kraju tko sam i što sam prošla. Ta će spoznaja ljudske dobrote kod mene uvijek biti važnija u odnosu na zlo koje se dogodilo mojoj porodici i mnogim drugim nedužnim ljudima na području NDH. Na neki sam način dvaput spašena, najprije time

da sam uopće preživjela, a potom i time što kao malo dijete nisam mogla biti svjedok vlastitog užasa“, emotivno, kroz suze, svjedoči Nevenka Končar.

Nakon rata, Nevenka je u Petrinji završila osnovnu školu i bila u dječjim domovima. Kada je završila gimnaziju, zaposlila se u sisačkoj Željezari i vratila u Mošćenicu gdje i danas živi. Inicirala je nastavak komemoracije za žrtve dječjeg logora u Sisku i danas još uvijek organizira sjećanja na logor. „Veoma sam zahvalna da nakon 80 godina imam priliku podijeliti s vama trenutak pamćenja na moju sestru i sve druge stradale. Imajte sve njih na umu, ali i na srcu.“

Oleg Mandić, diplomirani pravnik i novinar, rođen je na Sušaku 1933. godine i poznat je kao „posljednji dječak koji je napustio Auschwitz“. Naime, Oleg je kao jedanaestogodišnji dječak s majkom i babuškom u stočnom vagonu dopremljen u Auschwitz. Njihov grijeh bio je taj što su Olegov otac i djed bili u partizanima. „Samo pola dana bilo je dovoljno da izgubim ime i postanem broj. Dobio sam broj 189488 na lijevoj podlaktici i crveni trokut na jakni“, pričao je Oleg Mandić učenicima. Oleg i njegova majka zadnji su izašli iz logora nakon oslobođenja Auschwitzta 27. siječnja 1945. godine.

„Kako sam ostao živ? Reći ću vam: osamdeset posto je puka sreća, petnaest posto je majčina ljubav, iako smo bili dva mjeseca odvojeni, uvijek sam znao da negdje postoji netko tko misli na mene, a pet posto treba dati zasluge i meni samome. Jedini instinkt koji sam imao bio je preživljavanje. Nakon što sam se razbolio, s temperaturom od 39 stupnjeva dospio sam u bolnicu, na odjel zloglasnog doktora Mengelea.

Tamo sam proveo negdje oko pet mjeseci. Uspio sam ostati živ jer nisam imao brata blizanca; na blizancima je Mengele vršio strašne eksperimente“, svjedoči Oleg.

Oleg već 20 godina govori o svojoj prošlosti: „Ratnu traumu prolaze svi koji su preživjeli rat (logoraši, vojnici...). Od svih njih, 60% ne želi o ratu ni govoriti niti slušati, no 40% od njih toliko žele pričati da ih ne možeš zaustaviti. Ja sam u drugoj grupi. Broj suicida je za 30% veći kod ovih koji ne pričaju. Prvih 10 godina nisam htio da se spomene Auschwitz. S majkom nije bilo potrebe o tome pričati, oboje smo to prošli, a ocu, koji je bio u partizanima, nismo o tome pričali. Urednik Vjesnika mi je rekao da je moja obaveza da o tome govorim, da se treba znati što smo prošli. Nakon toga sam počeo pričati o tome što sam preživio. Prošao sam ono najgore što se može doživjeti, tako da mi je dalje život bio prekrasan. Sve je nakon Auschwitza bilo dobro. Što se tiče mržnje – moram reći da svjesno nikada nikoga nisam mrzio, no nikada nisam htio čitati njemačke knjige, tajio sam da znam pričati njemački, nisam volio njemačke turiste. Kasnije sam shvatio da u sebi zapravo nosim skrivenu mržnju – zaključio sam da moram zaustaviti to antigermansko u meni i snagom volje sam uspio u tome. Nastojim ukazivati na vrijednosti antifašizma i prenositi poruke mira i tolerancije. Mržnja nas samo vodi novom Auschwitzu“, završio je svoje svjedočenje Oleg Mandić.

Posljednji se učenicima obratio Darko Fischer, umirovljeni profesor informatike, počasni predsjednik Židovske općine Osijek. Duho-vit kao i uvijek, Darko je svoje obraćanje započeo riječima: „Jako mi je drago da je sala puna, kada sam ja bio mlad nije me zanimalo

što je bilo prije 80 godina.“ Šalu na stranu, svima je bilo drago da su se škole odazvale u tako velikom broju i da je prostor Kinoteke doista bio popunjen gotovo do zadnjeg mjesta.

Već smo nekoliko puta u Menori pisali o obitelji Fischer, no ipak ću ovdje ponoviti najosnovnije informacije. Alfred Fischer, Darkov otac, bio je osječki odvjetnik i bio je među prvima koje su ustaše pokušali uhititi. Kako su do 1944. u Mađarskoj uvjeti života Židovima bili dosta sigurniji nego u ostatku Europe, Alfred je prebjegao u Mađarsku. Tek kasnije mu se pridružila obitelj: supruga Margita i njihovo dvoje djece, sin Darko i kći Lelja. Prije toga je Margita s djecom iz Osijeka izbjegla u Bosnu, kod Alfredovog brata Ota, koji je tamo radio kao liječnik. Međutim, početkom 1943., kada je situacija u Bosni također postala nesigurna, Margita je odlučila pronaći način da pobjegnu u Mađarsku. U tome im je pomogao obiteljski prijatelj, osječki odvjetnik Kamilo Firinger, koji ih je kao da su njegova vlastita obitelj, prebacio preko granice. Tamo su se pridružili ocu Alfredu i neko vrijeme su se skrivali po Mađarskoj, mijenjajući skrovišta i uspješno izbjegavajući hvatanje. No, nesreća ipak nije izbjegnuta – nekoliko dana prije ulaska Crvene armije u Budimpeštu, Alfred je otkriven i strijeljan. Tijekom svog skrivanja u Budimpešti, Alfred je vodio dnevnik, koji je prije par godina objavljen pod nazivom *Još nekoliko dana: Budimpeštanski dnevnik 1944.* Margita se s djecom nakon završetka rata vratila u Osijek, gdje je Darko proveo veći dio svog života. Radio je u osječkim školama i na fakultetu, a dugo godina bio je predsjednik Židovske općine Osijek. Darko sada već duže vrijeme živi u Zagrebu, no uvijek se rado vraća u Osijek.

„Da naš odlazak iz Bosne za Osijek ne bi bio sumnjiv, moj stric je izmislio priču da imam upalu slijepog crijeva, zbog čega moram na hitnu operaciju u Osijek. Ja sam na putu glumio bolesnika, cijelo vrijeme sam glasno zapomagao, što je mene zabavljalo, no u tome sam i pretjerivao, pa mi je majka u jednom trenutku rekla da ne moram cijelo vrijeme baš toliko jaukati. Sjećam se i bježanja u Mađarsku, za neke stvari nisam siguran sjećam li se ili su mi to kasnije ljudi pričali. Bio sam zločesto dijete, tek kada sam ja imao sina postao sam svjestan koliko je bilo teško mojim roditeljima i baki da nas sačuvaju u tom ratu. Ja i danas osjećam nepovjerenje prema ljudima koji bi mi mogli željeti zlo. Trudili smo se nakon rata zaboraviti rat, čak smo i hrvatski zaboravili, iako nismo bili svjesni svih užasa jer smo bili djeca“, pričao je Fischer prisutnima.

Posebno važna bila je završna Darkova poruka: „Svi smo fizički isti, ali smo u biti svi različiti i to povremeno dovodi do sukoba. Ako ste ikada u prilici da taj sukob riješite mirnim putem, odaberite taj put!“

U drugom dijelu seminara, na okruglom stolu sudjelovali su rumunjski povjesničar Emanuel Grec te hrvatski povjesničari Ivo Goldstein i Goran Hutinec. Okrugli stol vodio je urednik na HRT-u Dario Špelić.

Špelić je započeo opaskom da je Reagan 1987. posjetio Njemačku i Berlin da bi se skinula odgovornost Njemačke iz Drugog svjetskog rata; tim činom pokazao je svijetu svoje mišljenje da su boljševici već činili sva ta zla, znači nacisti nisu ništa posebno. To nije ništa drugo nego revizionizam. Nastavio je Tuđmanovom izjavom: „NDH nije samo zločinacka tvorevina, nego i odgovor

na vječnu težnju hrvatskog naroda za svojom samostalnom državom.“ i postavio pitanje: „Je li povijesni revizionizam pseudoznanost?“

Ivo Goldstein na to odgovara da je povijesni revizionizam lažno prikazivanje povijesnih događaja s političkom agendom. Kod nas je vezan za Drugi svjetski rat, ali i za socijalističku vladavinu. Tuđman je, prema mišljenju Goldsteina, mislio da je bitno stvoriti državu i da je tu kraj borbe, nije shvaćao da kasnije treba funkcionirati pravna država. Htio je dokazati da državotvornost nadilazi fašistički karakter. „Ja sam profesor povijesti 20. stoljeća, ali s revizionistima, s onima koji tvrde da NDH nije bila zločinačka država, s njima ne mogu diskutirati.“

„Koji su razlozi revizionizma: prvi je šutnja za vrijeme socijalizma (jasno je da su samo partizani bili na pravoj strani, ali se puno stvari prešućivalo), nakon 90.-tih godina pojavljuju se i desne stranke koje traže podršku u povijesti i treća je stvar povijesni revizionizam koji počinje bujati u Srbiji (jadni Srbi vječno na pravoj strani, dok su Hrvati i svi ostali na krivoj strani). Puno Hrvata je pozdravilo NDH, ali vrlo brzo shvaćaju što je ona i ograđuju se, prelaze u partizane. Tuđman nije bio ustaša, ali je otvorio vrata drugima koji su proustaški raspoloženi. Oko 2001. se situacija popravila i bilo je relativno dobro, a od 2012. nas zapljuskuje novi val; Kolinda nije smatrala da se na utakmici ne smije uzvikivati *Za dom spremni*. Hrvatska je u Europi, ali od Europe smo dalje nego ikada. Tompson nam je pop ikona“, zaključuje Goldstein.

Emanuel Grec smatra da je sjećanje na Holokaust i općenito na povijest, način kako komemoriramo povijesne događaje, da je to pitanje sadašnjosti i budućnosti, a ne

prošlosti. Rumunjska je tijekom rata bila saveznik Njemačke, a tek pred kraj rata borila se kao nezavisna država. „Holokaust je bio odgovor na gubitak teritorija, Židovi su kao „krivi“ za gubitak teritorija, no antisemitizam, onaj religijski, postojao je davno prije tog gubitka teritorija. Ionescu je govorio da mu je cilj vratiti teritorij, no to mu je bilo sekundarno, primarno mu je bilo da Rumunjska bude čista. Istina je da su na okupiranim teritorijima brutalno masakrirani Židovi, dok su ostali smatrani „našim“ Židovima - nije ih odmah zadesila ista sudbina. Od '91. puno stranki i pokreta tvrdi da u Rumunjskoj logori i ubojstva nisu postojala. Od 2010. mnogi tvrde da nije bilo Holokausta, a ako ga je i bilo, nismo ga mi Rumunji činili, ili možda su ga Židovi zaslužili, no zašto i pričati o tome, treba pričati o našim patnjama pod Sovjetima, to treba poticati. Da bi Rumunjska ušla u EU, moralo se u javnom diskursu promijeniti ton, ali ništa se realno nije promijenilo. Ako kao povjesničar govoriš istinu, onda tebe proglašavaju revizionistom ili proturumunjom, zato što imamo mnoštvo političara koji tvrde da su povjesničari. Ako govoriš istinu, ugrožavaš si karijeru, ali si i privatno u opasnosti. Puno ljudi u Rumunjskoj postavlja pitanje zašto je uopće bitno pričati o Holokaustu“, iznosi Grec.

Goran Hutinec ističe da su i povjesničari, pored političara, krivci za povijesni revizionizam. „Ljudi koje država delegira u upravna tijela su ljudi koji su iskrivljavatelji povijesti. Zašto to školovani povjesničari rade? Povijest je postala nešto što se može unovčiti. Ide se na rušenje narativa. Povjesničari čuvaju narative, no revizionisti nemaju koherentnu priču. Ne sagledava se cijela priča, ne gleda se sve što je NDH učinila, nego samo detalji

koji se onda iskrivljavaju. Daljnji izvor problema je i ono što se radi kod kuće: „Uči u školi što god, ali kad dođeš kući, naučit ćeš istinu.“ Krivnja ne leži samo na učiteljima povijesti i na obrazovnom sustavu – učenike uglavnom ne zanima povijest, no oni jednog dana prestanu biti učenici, oni postanu saborski zastupnici i onda imamo problem. Problem je i što se povijest ne može sažeti na 60 sekundi, a učenike ne zanima ništa što traje dulje od toga“, ističe Hutinec.

S teškom temom povijesnog revizionizma, okrugli stol završio je dosta pesimistično, no situaciju su popravili učenici svojom zainteresiranošću i pitanjima. Atmosferu je dodatno podigao i film *Poricanje*, koji je prikazan na kraju seminara. Film se temelji na istinitoj priči opisanoj u knjizi Deborah Lipstadt *Povijest na suđenju: Moj dan na sudu s poricateljem Holokausta*. Nakon što je objavio knjigu o poricanju Holokausta (Penguin Books, 1993.), engleski pisac David Irving tužio je Deborah Lipstadt za klevetu i uništavanje njegove karijere povjesničara jer ga je optužila za namjerno iskrivljavanje povijesnih činjenica. U sudskom postupku njezin je pravni tim morao dokazati da se Holokaust stvarno dogodio. Sudska presuda u korist Lipstadt, a potom i snimljeni film, zadali su važan udarac poricanju Holokausta.

Možemo zaključiti da je ovaj seminar produbio razumijevanje i pomogao razvoju osjećaja zajedničke odgovornosti na polju borbe protiv antisemitizma i revizionizma! Hvala svima koji su pružili financijsku podršku da seminari ovakve vrste zadrže kontinuitet i hvala Centru za toleranciju na predanosti i ustrajnosti jer nam je borba za istinu danas potrebija nego ikada!

Nives Beissmann

Izložba o Holokaustu

Autori izložbe

Dana 14. studenog 2024. godine, u svečanoj dvorani Filozofskog fakulteta u Osijeku, u sklopu Austrijskih kulturnih dana, otvorena je izložba *Holokaust u Osijeku*.

Izložba prikazuje sudbine osječkih pojedinaca i obitelji koji su na različite načine dali značajan doprinos društvenom životu grada, ali su tijekom Drugog svjetskog rata protjerani i ubijeni zbog svog židovskog podrijetla. Prikazani su Hermann Weissmann, Elsa Hankin i Slavko Hirsch te obitelji Görög i Fischer (Alfred Fischer, Darko Fischer, Marta Klara Fischer).

Osim toga, prikazana je i povijest nekoliko objekata vezanih uz židovsko stanovništvo Osijeka: Paromlin Krauss, Gornjogradska sinagoga, Donjogradska sinagoga, hotel Grand i hotel Royal.

Plakate izložbe kreirali su studenti njemačkog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Osijeku (FFOS): Bruno Engelhart, Barbara Laudénbach, Mia-Sofi Mišetić, Lora Opančar, Lucija Plivelić i Laura Zgorelec. Događaj je organizirala austrijska lektorica Iris Etter uz potporu OeAD-a (Austrijska agencija za obrazovanje i internacionalizaciju).

Uz izložbu je organiziran i kviz za posjetitelje o predstavljenom sadržaju. Izložba se može razgledati do kraja svibnja 2025. na Institutu za germanistiku FFOS-a (1. kat).

Iris Etter

Tjedan Izraela u Osijeku

Tjedan Izraela manifestacija je koju Židovska općina Zagreb organizira još od 1999. godine. Cilj joj je promicanje kulturnih, gospodarskih i znanstvenih veza između Hrvatske i Izraela. Program ove manifestacije uključuje raznovrsne događaje poput izložbi, predavanja, projekcija filmova, koncerata, kazališnih predstava... Način je to da se hrvatskoj publici približe izraelska i židovska bogata kultura i tradicija te suvremena znanstvena i druga dostignuća. Židovska općina Zagreb, u sklopu ovogodišnjeg *Tjedna Izraela*, podarila je Osijeku dvije glazbene izvedbe: koncert i mjuzikl.

Ovogodišnji *Mjesec židovske kulture* u organizaciji Židovske općine Osijek, koji se odvijao kroz rujnu i početak listopada 2024. godine, bio je, kao i prethodni, odlično organiziran s izvrsnim programom. Svim događanjima prisustvovalo je mnoštvo građana Osijeka i članova naše Općine. *Tjedan Izraela* bio je još jedna prilika da prikazemo našim sugrađanima raznoliku židovsku kulturu. O svim događanjima u proteklom *Mjesecu židovske kulture* mogli ste čitati u prošlom broju Menore, a u ovom tekstu će biti riječi o izvrsnom programu *Tjedna Izraela*.

U subotu 16. studenog 2024. u foajeu Kulturnog centra održan je koncert klezmer glazbe odličnog sastava *Quodlibet klezmerim*, uz solista na klarinetu Brunu Philippa. Brojnoj publici ovaj sastav predstavio se novim koncertnim programom s tradicionalnim kompozicijama i djelima Weilla, Baermannna, Glassa, Korunića, Piazzole i Blocka. Koncert je bio fenomenalan, a publika željna kvalitetnih glazbenih zbivanja ovacijama je nagradila solistu i članove sastava.

Treba naglasiti da je koncert bio besplatan, što je omogućilo prisustvovanje i publici slabijeg imov-

Quodlibet klezmorim

nog stanja. Možda treba razmisliti, ako u budućim godinama bude sličnih gostovanja, da se osigura još veći koncertni prostor.

Koncert je uz najvišu moguću kvalitetu bio i vrlo edukativan: još je više približio klezmer glazbu prisutnoj publici i istaknuo je važnost klarineta i violine, koji su nezaobilazni u svim radosnim i tužnim događajima židovskog naroda.

Klezmer je glazbena tradicija Aškenaza, Židova istočne Europe. Klezmer izvode glazbenici zvani klezmorim, a sastoji se uglavnom od plesnih melodija i instrumentalnih, zabavnih skladbi za vjenčanja i druge proslave. Premda ova glazba potječe iz istočne Europe, klezmer glazba kao stil razvila se u SAD-u, u zajednicama židovskih doseljenika koji su zbog rastućeg antisemitizma i pogroma izbjegli iz istočne Europe, uglavnom iz carske Rusije. Ti su doseljeni Židovi govorili jidišem, a u SAD, najviše New York, su masovno doseljavali između 1880. i 1924. godine.

Sredinom i u drugoj polovici 20. stoljeća klezmer glazba se počela označavati kao glazbeni žanr. Snimke s početka 20. stoljeća nazivane su *jidiš* glazbom, ponekad *freilech* (veselom) glazbom. Klezmer prepoznajemo po karakterističnim izražajnim melodijama nalik na ljudski glas, zajedno sa smijanjem i plakanjem. Instrumenti koji mogu proizvesti takav zvuk su klarinet i violina, uz cimbal, harmoniku i kontrabas.

Pjesma *Hava Nagila* (Radujmo se) je najpoznatija i najomiljenija židovska pjesma; pjeva se širom svijeta. Postala je sinonim za slavlje, radost i zajedništvo u židovskoj kulturi. Izvodi se često na vjenčanjima, bar micvama i drugim svečanostima. Jednostavna je, melodija i ritam su idealni za ples, posebno za tradicionalne židovske plesove. Ova pjesma sa svojom melodijom idealna je za približavanje i postupno shvaćanje klezmer glazbe.

Zagrebački sastav *Quodlibet klezmorim* čine vrhunski glazbenici: Bruno Philipp (klarinet), Val Bakrač

(prva violina), Marijan Modrušan (druga violina), Domagoj Ugrin (viola), Vinko Rucner (violončelo) i Jurica Štelma (kontrabas). Održali su vrhunski koncert, malo je reći da je publika s oduševljenjem prihvatila program koncerta jer je ovacijama nagradila i ispratila ove sjajne glazbenike.

U nedjelju 17. studenog u prepunoj dvorani Doma hrvatske vojske izvedena je predstava *Guslač na krovu*. Ovaj mjuzikl bio je 70-ih godina 20. stoljeća svjetski hit, koji punih deset godina nije silazio s pozornica brodvejskih kazališta. Imao je oko 10 000 izvedbi. Najpoznatija kazališta svijeta imala su ga na svom repertoaru. Kod nas u Hrvatskoj je bilo slično – najpoznatija izvedba bila je u kazalištu *Komedija* u režiji legendarnog Vlade Štefančića.

U okviru *Tjedna Izraela* naaskama Doma HV-a gostovalo je kazalište Jevrejskog kulturnog centra iz Beograda zajedno s grupom Shira U'tfila. Izveli su svoju verziju brodvejskog hit-mjuzikla u režiji, nama dragog gosta, Stefana Sablića. U beogradskoj verziji *Guslača na krovu* glavnu ulogu Tevja, mljekara, tumači sjajni Nebojša Ljubišić. U ostalim ulogama glume također izvrsni glumci i pjevači: Dragana Đukić, Ivan Jevtović, Branislava Podrumac, Vedran Borovčanin, Miloš Vlalukin, Staša Nikolić, Lea Savin, Ognjen Malušić i Tea Đorđević. Članovi orkestra koji uživo svira na pozornici su: Dragana Anđelić Bunjac, Petar Živanović, Srđan Đorđević, Vid Milošević i Sinan Aćifović.

Publika je ovu priču o ljubavi, dirljivim rastancima, ljubavnim nesporazumima, tradiciji židovskih zajednica carske Rusije, traženju i odlasku u nove životne sredine, primila i pozdravila gromoglasnim pljeskom i uzvicima hvale.

S predstave Guslač na krovu

Na koncu predstave svi glumci i glazbenici sišli su s pozornice i primali osobne čestitke prisutne publike dugo nakon završetka ove savršeno izvedene verzije *Guslača na krovu*. Treba svakako istaknuti odlično i profesionalno obavljen posao tehničke ekipe koja je pratila predstavu.

U nastavku teksta reći ću više o autoru ove priče koja je pretvorena u mjuzikl, a kasnije i u film. Bit će riječi i o fabuli, židovskoj tradiciji, poticanom antisemitizmu i pogromima diljem Ruskog Carstva te mnogim zanimljivim detaljima vezanim uz mjuzikl i film.

Šolem Alejhem (Sholem Aleykhem, hebr. mir s vama), pravog imena Šolem Jakov Rabinovič, bio je židovski književnik i rabin. Pisao je priče, novele, romane i drame na jidišu, hebrejskom i ruskom jeziku. Rođen je 1859. godine u Perejaslavu, u ondašnjem Ruskom Carstvu, današnjoj Ukrajini, a preminuo je i sahranjen u New Yorku 1916. godine.

1905. godine Šolem je sa cijelom obitelji otišao iz Rusije i našao spas u SAD-u, bježeći pred antisemitizmom i pogromima. Od 1883. Rabinovič je pisao na jidišu, napisao je više desetaka pripovijedaka, monologa, drama, romana, djela za djecu, humoreski; smatran je klasikom književnosti pisane jidišom. Tijekom života zauzimao se da jidiš postane nacionalni jezik svih Židova. Bio je aktivni član cionističkog pokreta. U novoj domovini bio je vrlo popularan. Dobio je nadimak *židovski Mark Twain*. Djela su mu bila protkana finim humorom; pisao je o sudbini malog čovjeka u teškim socijalnim i gospodarskim prilikama rastućeg antisemitizma i klasnih suprotnosti. Sve ove (ne) prilike nisu slomile „male židovske ljude“. Posjedovali su životni optimizam stečen vjernom sljedbom Jahve i tradicije u očekivanju bolje budućnosti.

Šalom Alejhem je 1894. godine objavio zbirku kratkih priča gdje je Tevje mljekar (Tevye der milchiger) postao njegov najpopularniji lik. Na

tom tragu znatno kasnije, 1964. godine, nastao je brodvejski mjuzikl *Guslač na krovu*. Glazbu je napisao Jerry Bock, a libreto Sheldon Harnick. Brodvejsku praiizvedbu režirao je Jerome Robbins, a scenarij potpisuje Joseph Stein.

Radnja se odigrava u malom selu Anatevki, izmišljenom štetlu (židovskom selu), unutar „crte naseljavanja“ za Židove, u zapadnim guvernijama tadašnjeg Ruskog Carstva. Topla i sjetna priča u čijem središtu je radišni, ali siromašni, židovski mljekar Tevje, kojem su obiteljske tradicije poljuljane; njegovih pet kćeri želi se udati po svojoj volji. Uz tradiciju, paralelno je ugrožen i opstanak Židova zbog poticanog antisemitizma, pogroma, kao i nestabilnosti nadolazeće revolucije, uperene protiv carskog apsolutističkog režima.

Siromašni mljekar Tevje živi sa svojom ženom Goldom i kćerkama Cajtel, Hodel, Have, Sprince i Bjelke. Obiteljska idila i ukorijenjena tradicija koju Tevje uporno održava, u jednom momentu je ugrožena. Kao glava obitelji, onaj koji je neposredno odgovoran za opstojnost obiteljske zajednice u sadašnjosti, a posebno u budućnosti, Tevje dolazi u konflikt sa svojim kćerima. Prema tradiciji, otac je onaj koji, uz pomoć seoske snubiteljice Jente, dogovara za koga će njegove kćeri biti udane. Kćeri bi prema tradiciji trebale bez pogovora prihvaćati očevu odluku.

Najstarija kćerka Cajtel, unatoč dogovoru svojeg oca i imućnog seoskog mesara Lazara, odbija udaju za znatno starijeg muškarca, jer se već prije godinu dana tajno zaručila za Motela, siromašnog krojača. Tevje je na koncu morao popustiti i dati dozvolu za brak kćeri Cajtel i krojaču Motelu.

Branislava Podrumac i Vedran Borovčanin (*Cajtel i Motel*)

Na svadbi se događa nešto što također nije u duhu tradicije – kćer Hodel, druga po starosti, prva je zaplesala s muškarcem, kada su muškarci i žene sjedili odvojeni pregradom. Perčik uklanjanjem pregrade prvo izaziva čuđenje i snebivanje, a nakon što rabin kaže da u Tori ne piše da je ples grijeh, svi se uključuju u plesanje, pa i Tevje i Golda.

Svadbena veselje nije trajalo dugo jer su upali žandari koji su rastjerali svatove i sve porazbijali. Perčika zovu u Kijev na pobunu protiv cara koji je svojom vladavinom uzrokovao tešku krizu i provodio antižidovsku politiku. On voli Hodel, ali u ovom odlučujućem trenutku prednost daje učešću u revoluciji.

Tevjina kćerka Have puno čita, a knjige joj posuđuje Feđa, koji je ruske nacionalnosti i pravoslavne vjere. Have voli Feđu i ne pridaje pažnju tome što su različitih nacija i vjera. Međutim, Tevju to itekako smeta jer je ova ljubavna veza izvan židovske i njegove tradicije koju on mora čuvati. Ovoj kćeri ne može dati svoj blagoslov jer „...što će mu ostati ako izda svoju vjeru“.

S ostalim kćerima se situacija oko udaje mogla razmatrati s više strana i odluka se mogla donijeti tako da se uvažavaju želje kćeri jer su odabranici bili Židovi. Tradicija

Nikola Ljubišić (*Tevje*)

ja koju je Tevje štitio tako ne bi pretrpjela mnogo; odabranici su bili odgojeni tako da poštuju i provode višestoljetnu židovsku tradiciju. Kćer Have je izabrala Rusa i nije dobila očev blagoslov; unatoč velikoj boli oba roditelja, Tevje ostaje tvrd i odriče se svoje kćeri Have.

Nedugo nakon svadbe *Cajtel i Motela* stiže carski proglas kojim se naređuje da svi Židovi u kratkom roku od tri dana moraju napustiti Anatevku. Antisemitizam je na vrhuncu; Židovi iz Anatevke vide spas u odlasku u krajeve u kojima pogroma nema.

Have i Feđa bez blagoslova odlaze iz Rusije jer smatraju da ne mogu živjeti s ljudima koji dopuštaju ili čak sudjeluju u pogromu. Tevje je shvatio da je ljudsko u čovjeku važnije od ustaljenih normi i tradicije; čovjek može biti vrijedan unatoč tomu što je druge nacije ili vjere.

Tevje s Goldom i mlađim kćerima odlazi u Ameriku ka svom ujaku Abrahamu. Najstarija kćer *Cajtel* s *Motelom* prvo će sa svojom bebom do Varšave, a kada skupe novac za put, i oni će krenuti u Ameriku.

U tim turbulentnim situacijama Židovi su upitali svog rabina nije li sada pravo vrijeme za dolazak proroka, na što rabin odgovara: „Čekat ćemo ga na nekom drugom mjestu.“

Nikola Ljubišić i Miloš Vlalukin (*Tevje i žandar*)

Već više od 60 godina priča o mljekaru Tevju i njegovih pet kćeri u glazbeno-scenskoj verziji pod nazivom *Guslač na krovu* (*Fiddler on the roof*) privlači publiku u kazališta širom svijeta. Za globalnu popularnost ovog mjuzikla podjednako je zaslužna fabula, ali i sjajna glazba. Šalom Alejhem, autor originalne priče, poznat je po nostalgičnim opisima života Židova u njihovim štetlima u carskoj Rusiji. Siromašni žitelji u borbi za preživljavanje grčevito se drže tradicije. Rastom antisemitizma i od cara poticanog pogroma, Židovi Anatevke odlaze većinom u Ameriku. Upravo zbog iseljeničko-useljeničkog motiva je *Guslač na krovu* bio pravi i do sada neponovljivi hit. Priča je svestranska, u njoj se prepoznaju mnogi pa i oni s najmanjim obiteljskim traumama, bez obzira na vjeru i nacionalnost i bez obzira na vrijeme zbivanja. *Guslač* je prošlost, ali i sadašnjost čovječanstva, povijest koja se nažalost uporno ponavlja.

Negativni trendovi koji se u globalnim razmjerima javljaju danas ne obećavaju da će se uskoro kvaliteto otkloniti uzroci višemilijunskih zbjegova iz svih onih područja koja su zahvaćena ratovima, prirodnim katastrofama ili progonima onih koji su druge etničke, nacionalne ili vjerske pripadnosti. Svakodnevno smo nažalost svjedoci toga.

Golda s kćerima

Tevje s kćerima

Šabat - Golda s kćerima

Izbjeglice, prognanici i migranti su stvarni ljudi koji traže mir, krov nad glavom, mogućnost da svojim radom zarade za dostojan život. Međutim, ne uspijevaju svi naći mjesto za normalan i miran život dostojan čovjeka. Razlozi za to su mnogobrojni, a uglavnom se svode na prisilne deportacije i oduzimanje elementarnog prava na ljudsko dostojanstvo.

Ova sjetna i topla priča o siromašnom mljekaru, njegovoj obitelji i ljudima oko nje priča je o životu Židova u Rusiji u vremenima antižidovske politike i pogroma uoči revolucionarnih zbivanja 1905. godine. Autor pripovijetke ovdje indirektno piše i o svom odrastanju u blizini današnjeg Kijeva, glavnog grada Ukrajine.

Mjuzikl *Guslač na krovu* dobio je ime prema slici Marca Chagalla *Zeleni violinist*. Mojša Zaharavič Šahaľaŭ, znan kao Marc Chagall, bjeloruski je slikar židovskog porijekla. Rođen je 6. srpnja 1887. u Vitebsku, preminuo je i sahranjen u Saint-Paul-de-Vence u Francuskoj, 3. ožujka 1985. godine.

Čudesni motivi Chagallovih slika: masivni buketi, melankolični klaunovi, leteći ljubavnici, fantastične životinje, biblijski proroci, guslači iznad židovskih štetlova, pomogli su njegovoj slikarskoj sla-

vi, pretvarajući ga u najpopularnijeg slikarskog inovatora 20. stoljeća pariške slikarske škole.

Marc Chagall prošao je sličan životni put kao gotovo svi Židovi u carskoj Rusiji. Unatoč čestim promjenama boravišta, nikada nije zaboravio svoje rodno mjesto, radošću, običaje, ali i pogrome. Odlično je poznao židovski način života u Rusiji i simboliku u tradiciji i zbilji. Violinist/guslač oduvijek je u židovskom načinu života bio važna osoba jer niti rođenje, niti sprovodi, niti vjenčanja, nisu mogla proći bez ovog glazbenika. Guslača je često slikao u različitim odnosima boja, ali uvijek je, kao i mnogi njegovi likovi, lebdio iznad krovova kuća u židovskom štetlu.

Pitali su umjetnika zašto guslač svira na krovu, a on je pomalo zagonetno odgovorio kako guslač pomaknut malo lijevo ili desno nije umjetnička tehnika, nego da ga je inspirirao stric/djed koji je pijući kompot/cimes odlazio na krov kuće, kako ga nitko ne bi ometao.

Guslač na krovu dobio je 1971. godine svoju filmsku adaptaciju, američki filmski mjuzikl *Fiddler on the Roof*, u režiji Normana Jewisona. Izraelski glumac Chaim Topol tumačio je glavnu ulogu mljekara Tevja. Mjuzikl je sniman u londonskim studijima Pinewood, kao i na

lokacijama u Hrvatskoj: u Lekeniku, Maloj Gorici i Zagrebu. Bio je to i prvi značajni holivudski projekt na kojem je surađivao naš Branko Lustig.

Za razliku od kazališne izvedbe *Guslača na krovu*, koja je bila raskošna, nadahnuta Chagallovim slikama, u filmskoj verziji dominirali su sivi tonovi. Film se isticao neobičnim stilom, gdje se glavni protagonist (Tevje) obraća publici. Scenarist je pri tome radnju prilagodio i približio ju ondašnjim aktualnim temama: izraelsko-arapski sukob, revolucionarni pokreti i protesti, antisemitizam...

Guslač na krovu postigao je izuzetan komercijalni uspjeh, i kao filmski i kao kazališni mjuzikl. Na pozornicama Broadwaya na repertoaru je bio deset godina s velikim brojem visokih priznanja. Filmu su dodijeljena tri Oskara: za najbolju glazbu, za najbolji zvuk i najboljeg glavnog glumca, kao i Zlatni globus za najbolji film i najboljeg glumca.

U sklopu Tjedna Izraela imali smo dva puta priliku čuti *If I were a rich man*, najpoznatiju kompoziciju mjuzikla *Guslač na krovu*, u instrumentalnoj i u vokalnoj verziji, u izvedbi *Quodlibet klezmorima* i u izvedbi beogradskih glumaca i grupe *Shira U'fale*. Hvala im na tome!

Andelko Srđak

Brundibar u Osijeku

Darko Fischer

U novoj koncertnoj dvorani Franje Krežme u Osijeku je 26. studenog 2024. godine, u organizaciji Centra za promicanje tolerancije i očuvanje sjećanja na Holokaust i Festivala židovskog filma, izvedena dječja opera *Brundibar*. Uz baritona Božidara Perčića i glumca Zorana Pribičevića, a u režiji Krešimira Dolencića i Kristine Grubiše, u izvedbi sudjeluju deseci mladih pjevača i solista Djevojačkog zbora *Zvezdice* iz Zagreba. Opera je izvedena u dva poslijepodnevna termina pred 750 osječkih i belišćanskih školaraca i njihovih učitelja koji su ispunili dvoranu svojim veseljem i energijom. U organizaciji gostovanja ove predstave u Osijeku sudjelovala je i Židovska općina Osijek.

Dječju operu *Brundibar* (Bumbar) napisao je u Pragu češki Židov Hans Krása 1938. godine po libretu Adolfa Hoffmeistera. Opera je znakovita za židovsku zajednicu jer je prvi put izvedena u židovskom sirotištu u Pragu, a potom i u koncentracijskom logoru u Theresienstadtu gdje se tijekom Holokausta

nalazio i autor opere. Opera je u Theresienstadtu izvedena pedesetak puta, a mnoga djeca koja su u njoj sudjelovala kasnije su prebačena u Auschwitz i nisu preživjela rat. Iako je opera za djecu, djelo se bavi složenim i teškim vremenima u kojima su se našla djeca tijekom turbulentnih događanja uoči Drugog svjetskog rata.

Dvoje djece, brat i sestra, koji su glavni likovi u priči, moraju prikupiti novac za bolesnu majku. Nastoje to ostvariti pjevajući na gradskom trgu. Zlobnom verglašu Brundibaru ne sviđa se njihova ideja jer se boji za svoj status i uspjeh u uličnim izvedbama, želi trg zadržati samo za sebe pa ih otjera. Djeca ipak nastoje ostvariti svoje namjere jer im je novac prijeko potreban te, uz pomoć malih i velikih sugrađana i poneke životinje, uspijevaju pobijediti zločestog Brundibara.

Kroz jednostavnu dječju priču opera prikazuje pobjedu dobra nad zlom, pokazujući važnost zajedništva i potpore društva u borbi do-

branamjernih, ali naizgled slabih pojedinaca s nepravdom. Pri tome je povezanost s otporom nacizmu, fašizmu i totalitarizmu više nego očita.

Osim povijesnog značenja, ova opera ima i svoju obrazovnu važnost jer svojom jednostavnošću približava složene teme djeci i mladima i poučava ih koliko su važni solidarnost, otpor i nada.

Darko Fischer

Prije izvedbe opere gostovao je profesor Darko Fischer koji je pred mladom publikom svjedočio o svom životu iz perspektive djeteta, kakvo je on bio u vrijeme u koje je opera smještena. Darko Fischer je Osječanin, rođen 1938., koji je zbog progona Židova tijekom Drugog svjetskog rata s roditeljima morao napustiti svoj dom. Izgnanstvo su proveli prvo u Bosni i Hercegovini, a kasnije u Mađarskoj, da bi se poslije rata vratili u Osijek. Profesor Fischer je spominjao neke detalje iz svog života i povezivao ih s određenim ulicama i zgradama u Osijeku što je vrlo zanimljivo svim poznavateljima dijelova našeg grada. Nakon zgodnog izlaganja Darka Fischera koje je pobudilo veliko zanimanje školaraca, učenicima je pružena mogućnost postavljanja detaljnijih pitanja o temama koje su pobudile njihovo zanimanje.

Svjedočenje profesora Fischera i izvedba opere *Brundibar* spojili su se u dojmljivu i poučnu cjelinu na užitak brojne male i velike publike u dvorani.

Vlatka Ivić

Završni susret projekta UNITED

U Mariboru se od 10. do 13. prosinca 2024. održavao *Završni susret projekta UNITED*. Bila je to prilika da se predstave sve aktivnosti održane u sklopu tog projekta u zadnje dvije godine, koliko je projekt trajao.

Projekt UNITED (UNderstand, Inform, Think, EDucate) realiziran je kao suradnja javnih institucija, organizacija civilnog društva i nastavnih institucija u koju su bili uključeni stručnjaci za židovsku povijest i obrazovanje iz Hrvatske, Italije, Slovenije i Poljske. Financiran je sredstvima Europske unije kroz CERV program. Ciljevi projekta su uključivanje mladih u kulturu sjećanja i njihovo osnaživanje da bi znali odgovoriti na današnji antisemitizam. U okviru projekta učenici su istraživali manje poznate događaje iz svojih lokalnih zajednica, vezane uz Holokaust, te su obilježili te događaje umjetničkim osvrtom na ono što su istraživali. Interdisciplinarni pristup omogućio je učenicima dublju perspektivu Holokausta i personaliziraniji pristup Holokaustu. Kroz umjetničke izložbe i performanse, učeničke inicijative i preporuke politike te vodič "Korak po korak", vjeruje se da će projekt imati utjecaj na širu zajednicu.

Nositelj projekta je Nansen dilalog centar Osijek, a partneri su Tehnička škola i prirodoslovna gimnazija Osijek (Hrvatska), Glocal Factory (Italija), Istituto Istruzione Superiore Ferraris Fermi (Italija), Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor (Slovenija) i Warszawskie Centrum Innowacji

Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń (Poljska). Druge organizacije koje su također sudjelovale u projektu su 94. Srednja škola generala Stanisława Maczka i 1. Srednja škola Bolesława Limanowskega iz Varšave kao i Židovska općina Osijek.

Tijekom trajanja prvog dijela projekta, učenici su poučeni o značenju govora mržnje, kako prepoznati štetne poruke i koje strategije su potrebne za borbu protiv ovog problema. Uključeni učenici i nastavnici prolazili su svojim gradovima kako bi identificirali simbole govora mržnje poput grafita. Dokumentirali su primjere takvih grafita u javnim prostorima, obraćajući veliku pozornost na njihovu prevalenciju i utjecaj.

Pronađeni grafiti potaknuli su razmišljanja o različitim adekvatnim rješenjima za uklanjanje simbola govora mržnje i podizanje svijesti unutar svojih zajednica. Proces se proširio na online rasprave putem društvenih mreža, gdje su učenici komunicirali s vršnjacima, svojim nastavnicima i članovima zajednice. Ti razgovori bili su usmjereni na preventivne mjere i strategije za poticanje kulture tolerancije i inkluzivnosti. Ova faza projekta istaknula je važnost suradnje i dijaloga u rješavanju društvenih pitanja.

U drugom dijelu projekta učenici su započeli istraživanje sudbina pojedinih ljudi tijekom Holokausta u Veroni, Varšavi i Osijeku, što im je poslužilo kao polazište za izradu ekspresivnih umjetničkih djela, bilo u obliku koreodrame, izložbe ili kratkog dokumentarca.

Tijekom protekle dvije godine održane su brojne online radionice, ali i razni susreti uživo sudionika projekta, koji su održavani u gradovima iz kojih dolaze partneri na projektu. Tako su se sudionici uz predani rad družili u Osijeku, Veroni, Varšavi, a za zadnji susret odabran je Maribor.

Maribor je drugi najveći grad u Sloveniji, ali sa svojih 100.000 stanovnika, još uvijek uspijeva sačuvati šarm i ljepotu malih mjesta. Unutar stare jezgre Maribora, tik do najvećeg sačuvanog dijela obrambenih zidova iz srednjeg vijeka, nalazi se Sinagoga Maribor. Ova skromna građevina jedna je od najstarijih sačuvanih u gradu i to je ujedno druga najstarija sinagoga koja još postoji u ovom dijelu Europe; pretpostavlja se da je sagrađena krajem 13. stoljeća. Bila je središte uspješne i brojne židovske zajednice koja je boravila u Mariboru u kasnom srednjem vijeku. Poznati rabin Israel Isserlein ben Petachia rođen je i radio je tamo. To ih nije spasilo 1497. godine, kada su svi Židovi protjerani iz grada, zapravo iz cijele Štajerske. Židovi su se u Štajersku vratili tek znatno kasnije, u drugoj polovici 19. stoljeća. U ranom 20. stoljeću, tekstilni industrijalac Marko Rosner bio je najvažniji član mariborske židovske zajednice. Kad je Drugi svjetski rat bio blizu, njegova je mreža pomogla tisućama židovskih izbjeglica da pobjegnu iz Trećeg Reicha. Članovi obitelji Kohnstein i Singer koji su prognani, a potom odvedeni u razne koncentracijske logore, postali su prvi Židovi u Sloveniji koji su dobili „Stolpersteine“; postavljeni su 2012. godine ispred

Sinagoga Maribor

njihovih bivših domova. Žalosno je, ali u Mariboru danas više nema židovske zajednice, a Sinagoga je samo muzej.

Mariborska sinagoga jedan je od važnijih spomenika židovske kulturne baštine na slovenskom području. Osim individualnih gostiju iz svih dijelova svijeta, dolaze ju posjetiti i organizirane grupe iz škola, te iz Izraela. Sinagoga je 2011. započela s radom kao samostalna javna ustanova pod nazivom *Centar židovske kulturne baštine Sinagoga Maribor*. Sredstva za rad ovog centra uglavnom osigurava Općina Maribor. Dio potrebnih sredstava sada se dobiva iz međunarodnih natječaja i donacija.

Tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća odvijala se široka obnova stare gradske jezgre, koja je uključila i obnovu stare židovske četvrti i sinagoge. U to vrijeme, zgrada već više od 500 godina nije korištena kao sinagoga. Zbog mnogobrojnih obnova tijekom vremena, izvorni izgled znatno je izmijenjen. Radovi na rekonstrukciji i obnovi

nekadašnje sinagoge započeli su 1992. godine. Nakon prve faze radova i istraživačkih radova otkriveni su mnogi izvorno skriveni arhitektonski elementi na temelju kojih se mogao rekonstruirati središnji prostor srednjovjekovne sinagoge.

Paralelno s radovima na rekonstrukciji i obnovi, zamišljene su sadržajne odrednice za rad kulturnog centra. On je tada, u travnju 2001., otvorio svoja vrata javnosti kao novi urbani kulturni prostor. Od samih početaka osnovna misija Sinagoge Maribor po kojoj je centar dobio ime je proučavanje, očuvanje, njegovanje i predstavljanje židovske kulturne baštine. U prvim godinama rada uspostavljeni su kontakti s nekim srodnim domaćim i stranim institucijama. Istovremeno, veći je naglasak stavljen na promociju centra i poticanje njegovih kulturnih programa, uključujući i obnovljenu sinagogu kao jedinstveni kulturno-povijesni spomenik za turiste. Organiziranjem kulturnih, znanstvenih i drugih javnih događanja nastoji se skrenuti pozor-

nost na kulturne različitosti, a u isto vrijeme oživjeti nekadašnju sinagogu kao mjesto međukulturalnog i međureligijskog dijaloga. Sukladno projektu obnove, sinagoga nije obnovljena kao sakralni objekt i kao takav se ne koristi.

Godine 2006., na inicijativu Židovske zajednice Slovenije, Sinagoga Maribor uključila se u međunarodni projekt Europski dan židovske kulture, koji se svake godine pojačava uključujući nove institucije. Već nekoliko godina počasni pokrovitelj projekta je predsjednik Republike Slovenije, a 2010. Sinagoga Maribor postala je nacionalni koordinator projekta. Iste godine, u suradnji s Prvom gimnazijom Maribor, osmišljen je projekt *Shoah – Let Us Remember* s ciljem sjećanja na Holokaust. U suradnji s brojnim domaćim stručnjacima i institucijama značajan dio programskih sadržaja uglavnom je posvećen povijesti Holokausta i antisemitizmu.

Za potrebe ovog značajnog projekta, Sinagoga Maribor odabrala je suradnju sa Srednjom ekonomskom školom Maribor te su se prvog dana *Završnog susreta projekta* aktivnosti odvijale u toj školi. Nakon otvaranja skupa, nastavnica povijesti i engleskog jezika Jerneja Breznik, predstavila je školu i projekte u kojima sudjeluju te naglasila važnost učenja povijesti. „Povijest se uči da bi poboljšali budućnost, učeći na greškama iz prošlosti“, riječi su profesorice Breznik. Slijedilo je predstavljanje uradaka sudionika projekta:

Učenici iz Verone napravili su film o Riti Rosani, partizanki, članici talijanskog Pokreta otpora. Tijekom istraživanja tamošnje lokalne povijesti, učenici su pronašli priču mlade židovske učiteljice Rite Rosani. Istražujući detalje njenog života, podizali su svoju svijest,

Spomenik žrtvama Holokausta

kulturno i povijesno znanje. Priča je pobudila empatiju te su odlučili snimiti kratki film o Riti Rosani s osvrtom na rastuće rasne progone Židova u Italiji. Povezujući se s temom talijanskog pokreta otpora, učenici su istraživali okolnosti koje su Ritu navele da se pridruži partizanima. Nakon toga, osmislili su scenarij te snimili film. Snimali su u Veroni, u tvrđavi Lugagnano i izvan grada, na brdu Comun, mjestu smrti Rite Rosani. Učenici su kroz rad na filmu usavršavali svoje vještine u realizaciji multimedijske produkcije, a učili su i kako snimiti kratki film te kako glumiti u različitim scenama. Također su poboljšali sposobnost međusobne suradnje i suradnje s vanjskim organizacijama kao što su ANPI i ANED (Nacionalne Udruge partizana i bivših prognanika), Židovskom zajednicom i kulturnom udrugom *Vivere la Storia*. Za većinu učenika Rita Rosani bila je potpuno nepoznata osoba i zahvaljujući ovom projektu vraćena je u život, postavši živa mlada djevojka sa svim svojim strahovima, ljubavima, hrabrošću, nadanjima i snovima.

Poljski učenici pripremili su izložbu koja je obuhvaćala brojna likovna djela, fotografije, dva filma, grafite, opis i dijagram terenske igre o govoru mržnje u javnom prostoru te opis i fotografije koje prikazuju životne priče iz Holokausta. Priprema ove izložbe bila je veliki izazov za učenike. Do tada su bili aktivni, prihvaćali razne izazove, ali nikada nisu samostalno pripremali izložbu. Odlučili su posegnuti za različitim oblicima umjetnosti te ih predstaviti u obliku postaja s raznim zadacima za posjetitelje. Svakom postajom upravljala je grupa učenika koja ju je i pripremila. Grupe su definirale ciljeve koje žele postići izlaganjem svojih radova. Primjerice grupa koja je odlučila izraditi grafite htjela je pokazati kako se negativan sadržaj natpisa na zidovima može pretvoriti u nešto pozitivno. Druga grupa odlučila je prikazati priče žrtava Holokausta, dok su treći imali želju s posjetiteljima podijeliti snimljene priče o pobuni u Varšavskom getu 1943. i priču o ženi spašenoj od Holokausta. Htjeli su da izložba bude interaktivna, kako bi se tijekom predstavljanja izložbe mogli povezati s posjetiteljima. Cijenili su priliku da svoj rad pokažu ne samo svojoj školi, već i međunarodnoj skupini.

Posebno bih ovdje istaknula grupu varšavskih učenika koja je prikazivala priče iz Holokausta. Jedan tim učenika odlučio je ispričati priču iz Krakovskog geta s kojom su se susreli posjećujući tvornicu Schindler tijekom razrednog izleta u Krakov. Schindlerova tvornica sada je muzej koji govori o povijesti Židova u Krakovu i cijeloj Poljskoj. Učenici su učili o pričama koje su tamo predstavljene, gledali intervjue, razgovarali sa starijim rođacima i tražili detaljnije informacije. Drugi su timovi pronašli priče iz

drugih dijelova Poljske. Mnoge su priče tijekom istraživanja dirnule učenike, ali su na njih najviše utjecale priče Samuela Stoegeera, Mire Krum-Ledowske i Krystyne Budnicke, zapravo Hene Kuczer, koje su odlučili opisati. Autoricu ovog teksta motivirali su da dodatno istraži ove priče, tako da ćete o njima čitati u jednom od sljedećih brojeva Menore, a nadam se da će priče motivirati i čitatelje te da će nakon toga slati priče iz svojih obitelji, da i one budu objavljene.

Učenici iz osječke Ruđerice predstavili su se koreodramom *Otti*. Koreodrama je kombinacija pokreta tijela, plesa i mimike uz glazbu u pozadini. Otti Berger, talentirana Bauhaus tekstilna umjetnica, bila je poznata po svojim inovativnim dizajnima i doprinosima modernoj umjetnosti. Nažalost, njezina je obećavajuća karijera prekinuta zbog Holokausta. Učenici su bili duboko dirnuti njezinom pričom, koja je imala odjek u njihovom kontinuiranom proučavanju govora mržnje i analizi njegovih razornih posljedica. Posvetili su dosta vremena detaljnom istraživanju Ottina života. Ispitali su njezina umjetnička postignuća, njezine borbe tijekom uspona nacističke Njemačke i njenu preranu smrt. Ovo istraživanje kulminiralo je stvaranjem prezentacije u kojoj su učenici podijelili njenu ostavštinu sa svojim vršnjacima i zajednicom. Naglasili su njezinu otpornost i trajan utjecaj njezina rada na svijet umjetnosti. Kroz ovaj proces učenici su razvili jače razumijevanje povijesti, empatiju prema žrtvama i predanost borbi protiv govora mržnje. Iskustvo ih je nadahnulo da preuzmu aktivnu ulogu u promicanju tolerancije, borbi protiv diskriminacije i očuvanju sjećanja na pojedince poput Otti Berger, čije nas priče podsjećaju na

Završni skup sudionika projekta u Sinagogi Maribor

važnost suprotstavljanja predrasudama i nepravdi.

Dramsko-plesna skupina *Koreos* od istraživačkog učeničkog tima saznala je da je Ottilie Berger izgubila sluh zbog bolesti u ranom djetinjstvu, pa su odlučili napraviti nešto poput nijemog filma, odnosno nijeme kazališne predstave. Tako su plesom pokazali njezinu ljubav prema tekstu i dizajnu. Kako bi Ottilijin priču ispričali na što emotivniji način, odlučili su se za autobiografski prikaz u kojem Ottilie mladim djevojkama iz Hrvatske koje žive u 21. stoljeću govori o sebi. Prikazali su najvažnije dijelove Ottilinog života: djetinjstvo, gubitak sluha, ljubav prema tekstu, odlazak na Bauhaus, uspjeh u dizajniranju i prodaji tekstila, ljubav prema Ludwigu, životnom partneru, zatvaranje Bauhauša od strane nacista, razdvojenost od Ludwiga, briga za teško bolesne roditelje, odvođenje u logor te na kraju i smrt. Cijeli nastup prati prezentacija na kojoj je svaki slajd prilagođen određenoj sceni. Učenici su prihvatili izazov stvaranja autobiografske koreodrame, smatra-

jući ga intrigantnim i zahtjevnim. Pedantnim istraživanjem njezina života i ostavštine razvili su koreodramu *Otti*, izvedenu pod vodstvom nastavnika Igora Grubišića, kao umjetnički prikaz njezinih borbi i postignuća. Koreodrama, posebna umjetnička forma koja spaja koreografiju i dramu, omogućila im je prenošenje dubokih emocija kroz pokret i ples. Ovaj projekt učenicima je ponudio jedinstvenu priliku za spajanje vizualne umjetnosti, naracije i izvedbe. Duboko ih je dirnula priča o lokalnoj ličnosti koja je, unatoč tragičnom kraju, ostavila trajan utjecaj na svijet umjetnosti.

Rad s učenicima na ovom projektu bio je izazovan, jer mnogi učenici nisu imali nikakva znanja o Holokaustu. Slično je u svakoj od tri države od kuda učenici dolaze: Hrvatskoj, Italiji i Poljskoj. Povijest je samo jedan od školskih predmeta i nemaju svi interes za nju. Neke od knjiga koje se preporučuju kao školska lektira imaju židovske likove, tako da pitanja vezana uz tradiciju i ratnu sudbinu židovskog naroda nisu posve strana. Međutim, kada

su učenici zamoljeni da potraže priče žrtava ili preživjelih Holokausta, bilo je vidljivo da im to nije bio lak zadatak. Zato ih se moralo prvo upoznati sa cijelim konceptom govora mržnje i njegovim pojavnim oblicima u javnom prostoru, te na taj način potaknuti promišljanje o učincima radikalizacije i razumijevanje onoga što je Holokaust.

Možemo zaključiti da su provedbom projekta UNITED postignuti zadani ciljevi. Marljivim radom i suradnjom koordinatora projekta te visokom razinom motiviranosti i učenika i nastavnika, postignuti su nevjerojatni rezultati. Nakon provedene obuke, vještine učenika su se poboljšale i vidljive su promjene u njihovim stavovima, što je bio jedan od glavnih ciljeva koji su bili postavljeni. Njihovo uključivanje u inicijativu *#It'swrong* potaknulo ih je da budu svjesniji današnjeg govora mržnje i učinilo ih reaktivnijima i motiviranijima u njegovom sprječavanju. Istraživanje lokalne povijesti koje su proveli duboko je utjecalo na njih. Rezonirali su s pričama koje su pronašli i bili su istinski suosjećajni s uključenim ljudima. To ih je učinilo svjesnijima potrebe da uče iz povijesti i ne dopuste da ona bude iskrivljena ili negirana. To je također dovelo do umjetničkih djela koja su stvorili, a koja su bila inspirativna i stvarno dirljiva. Iako su se metode dosta razlikovale, sva umjetnička djela koja su stvorili imaju snažnu poruku iza koje stoji potreba za tolerancijom i zajedništvom. Pored toga, unutar grupa sudionika projekta stvorila su se prijateljstva i pozitivni odnosi. Projekt je u potpunosti ispunio svoju svrhu, imao je značajan utjecaj na sve sudionike, ali i na šire zajednice u Osijeku, Veroni, Varšavi i Mariboru.

Nives Beissmann

Giving Šabat

U petak 27. prosinca, u Židovskoj općini Osijek, održao se Global Šabat, Šabat koji su slavile sve BBYO regije. Taj Global Šabat bio je spojen s još jednim danom koji se zove Giving Day, odnosno dan kada se sakupljaju donacije za programe BBYO-a. Ta dva praznika, Global Šabat i Giving Day, skupa se zovu Giving Šabat.

Za Giving Šabat okupila su se djeca Židovske općine Osijek i dva Alumna (bivši članovi BBYO-a), Maja Vizentaner i Sara Beissmann.

Uspješno smo prikupili donacije u zamjenu za dječje radove. Ponorili smo što je to Šabat i pojmove vezane uz njega. Odradili smo Kabbalat Šabat, zapalili svijeće, a nakon toga su djeca odradila Escape room uz pomoć priča i pojmova koji su im spomenuli Alumni.

Cijeli program je prošao super i nadam se da će nam i budući programi proći ovako lijepo.

*Vaš Chapter representative,
Hannah Altmann*

Giving Šabat u našoj Općini

Hanuka s izraelskim gimnastičkim timom

Tijekom posebnog trening kampa u Osijeku, izraelski gimnastički tim iz Ramat HaSharona doživio je nezaboravan susret s lokalnom židovskom zajednicom. Posjet je održan u petak navečer, za vrijeme blagdana Hanuke. Bio je to posebno dirljiv događaj obilježen kulturnom povezanošću, tradicijom i zajedništvom.

U petak navečer gimnastička ekipa od devet gimnastičara i njihov trener Ilan Gazit, u pratnji Dunje i Enisa Lederera, posjetila je Židovsku općinu Osijek i tamošnju malu sinagogu. Srdačno gostoprimstvo uključivalo je i tradicionalni izraelski ples pod vodstvom Nives Beissmann, kojem su se gimnastičarke

s oduševljenjem pridružile. Vesele ozračje istaknulo je blagdanski duh i duboku povezanost gostiju i domaćina.

Vrhunac šabatnog posjeta bio je dirljiv trenutak u sinagogi kada je Ilan Gazit otvorio kovčeg Tore (Aron HaKodesh) i recitirao "She-ma Israel", moleći se za povratak zarobljenika iz Gaze.

U nedjelju je predsjednik zajednice Damir Lajoš pozvao ekipu na svečani ručak povodom proslave Hanuke i zajedničko paljenje svijeća na hanukiji. Tradicionalni obrok i razgovori s članovima zajednice stvorili su izniman osjećaj bliskosti, ostavljajući sve duboko

dirnutima, a prekrasan osjećaj dodatno su upotpunila djeca svojim dražesnim programom i pjesmom.

Zahvaljujući posebnim vezama trenera izraelskih gimnastičarki Ilana Gazita s Dunjom Lederer, dugogodišnjom članicom ŽO Osijek i međunarodnom gimnastičkom sutkinjom, kao i s njenim suprugom Enisom, tim je imao jedinstvenu priliku upoznati Židovsku zajednicu u Osijeku i povezati se s njom.

Iskustvo, spoj sporta, divne židovske tradicije i međunarodnog prijateljstva, ostat će zauvijek urezan u srcima svih sudionika.

Ilan Gazit

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta

U ponedjeljak 27. siječnja, na Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, a povodom 80. obljetnice oslobođenja najstrašnijeg logora smrti Auschwitz-Birkenau, u Osijeku je održana komemoracija i položeni su vijenci u sjećanje na sve stradale u monstruoznim zločinima provedenima nad židovskim narodom tijekom Drugog svjetskog rata.

U Parku Oskara Nemoni, kod poznatog spomenika *Majka i dijete*, okupilo se pedesetak uzvanika: predstavnici Osječko-baranjske županije, Grada Osijeka, Grada Belišća, Generalnog konzulata Mađarske u Osijeku, Udruge antifašističkih boraca i antifašista, Udruge hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata *Sveti Rok* te novinari, članovi Židovske općine Osijek i prijatelji Općine.

Prisutne je na početku ove komemoracije pozdravio Damir Lajoš, predsjednik Židovske općine Osijek. Damir je u svom obraćanju naglasio kako se Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta dan treba obilježavati jer se lekcije iz povijesti još uvijek nisu naučile te da ćemo se stoga i dalje okupljati kako bismo prenosili poruku mira gdje god je to potrebno. Imamo obavezu nastaviti prenositi poruku – nikad više.

Ispred Osječko-baranjske županije vijenac je položio zamjenik župana Josip Miletić istaknuvši da i nakon 80 godina od stravičnih događaja iz Drugog svjetskog rata i dalje moramo biti predani tome da se takvo zlo nikada više ne ponovi. Hrvatski narod pamti i tragediju iz Domovinskog rata, kada su također postojali brojni logori; takvi strašni

događaji trebaju biti opomena svim budućim generacijama, da trebaju raditi na suzbijanju ratova i sukoba. „Još jednom svim žrtvama izražavamo pijetet, a svi oni koji su stradali, bit će u našim sjećanjima“, završio je dožupan Miletić.

Vijenac je u ime Grada Osijeka položila dogradonačelnica Jasenka Crnković koja je tom prilikom naglasila kako je iznimno važno da nastavimo učiti iz događaja u prošlosti kako bismo izgradili sretniju i svjetliju budućnost. „Na nama je da učimo i dalje, prenosimo sve ono što znamo iz prošlosti, prenosimo poruke mira, ljubavi i međusobnog poštivanja bez obzira na vjersku, rasnu ili bilo koju drugu ideologiju. Svi znamo da je Osijek grad s najviše manjina i da takvi želimo i ostati; želimo graditi svoju budućnost na toleranciji i uvažavanju, da svi budu dobrodošli u naš grad.“, izjavila je na kraju dogradonačelnica, podsjetivši kako su Židovi u Osijeku ostavili nemjerljiv doprinos u kulturnom i gospodarskom životu.

U ime članova naše Općine vijenac su položile naše članice Mira Bakić i Slavica Singer, dok je naša pridružena članica Sunčica Mandić položila cvijeće ispred Udruge antifašističkih boraca i antifašista Osijek. Vijenac su također položili i dragovoljci iz udruge *Sveti Rok*, a Robert Šafar, njihov predsjednik, uručio je ovom prigodom Damiru Lajošu Zlatnu plaketu.

*

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta obilježen je i

u Nedjeljnoj školi. Program je za polaznike škole pripremila naša mlada članica Hannah Altmann, predstavnik organizacije BBYO za Osijek.

Hannah je za uvod pripremila igru asocijacija kroz koju je djecu upoznala s pojmovima vezanim uz pojam Holokausta. Zatim je prikazan film *Uspon nacizma i Holokaust*, nakon kojega je Hannah povela diskusiju o dojmovima, nejasnim pojmovima i nedoumicama. Slijedila je radionica na kojoj su djeca svoje dojmove prenijela na papir u vidu likovnih radova.

Ovaj način obrade teme Holokausta, gdje mladi prenose znanje djeci, dobar je pristup za obradu teških tema, a i odlična je prilika za stjecanje iskustva i samopouzdanja za mlade koji program pripremaju.

*

Holokaust je bio sumrak civilizacije. Na okrutne i nezamislive načine stradali su milijuni nedužnih ljudi, od toga šest milijuna Židova. Danas nažalost svjedočimo sve većem porastu antisemitizma, kao i negiranju Holokausta. Uskoro preživjelih više neće biti. Već ih je ostalo jako malo. Neće biti onih koji iz prve ruke mogu pričati što su doživjeli. Zato sve nade polažemo u mlade, za koje se nadamo da shvaćaju važnost sjećanja na žrtve, kao i važnost borbe protiv svih vrsta diskriminacije. Nadamo se i vjerujemo da su svjesni da zbog ljepše i sigurnije budućnosti sjećanje na žrtve Holokausta treba trajno sačuvati.

Nives Beissmann

Kaste – laži koje nas razjedinjuju

U sklopu Tjedna bogatstva različitosti, u organizaciji Izviđačkog kluba Javor Osijek, održan je okrugli stol na temu *Kaste – laži koje nas razjedinjuju*. Tema dolazi od istoimene knjige Isabel Wilkerson po kojoj je snimljen i film *Kasta* (Origin).

Knjiga je postala „bestseller“, a film ima vrlo impozantnu glumačku postavu: Aunjanue Ellis-Taylor (*Ulica Beale, Sanjiva dolina*), Jon Bernthal (*The Punisher, Živi mrtvac*), Finn Witrock (*Judy, Američka horor priča*), Vera Farmiga (*Motel Bates, Prizivanje*), Nick Offerman (*Građanski rat: Svakom carstvu dođe kraj, The Last of Us*) i brojni drugi.

U filmu autorica, suočena s obiteljskom tragedijom, pokreće istraživanje podjela među ljudima koje proizlaze iz nametnutih grupa. Premda smo i sami često svjesni nepravdnosti tih podjela (podjele po boji kože, po vjeri, po kastama u Indiji...), svejedno upadamo u njih do te mjere da smo sprem-

ni opravdavati ili čak činiti nasilje prema drugoj grupi. U osnovi svih tih podjela smo „MI“ (pametniji, vrijedniji, pošteniji...) i „ONI“ (lošiji, ljeniji, drugačiji...). Svjesni duboke nepravdnosti i konačno neistinitosti tih podjela, pravdanje pronalazimo u iskrivljenim, krivo interpretiranim i najčešće potpuno neistinitim primjerima koji, eto, baš potvrđuju naše stajalište, a internet i osobito društvene mreže su ih puni. Govorimo si kako su „ONI“ (npr. radnici migranti) toliko drugačiji da to nije kompatibilno s našom kulturom, bez da nam je i samima baš jasno što to točno znači. Pri tome smo često protiv svih drugih oblika diskriminacije jer nam one nemaju smisla. A ova naša ima? Drugačija je? To nema smisla.

Put autorice filma nije bez prepreka, a i tema je izrazito zahtjevna, tako da i ona sama pada u zamku uspoređivanja dviju tragedija, poglavito Holokausta i ropstva (pri tome se misli na ropstvo u SAD-u s naglašenim rasnim karakterom).

Bez obzira na stranputice koje prate svaki istraživački proces, centralna tema podjele ljudi u skupine/kaste koja ustraje u mnogim društvima (uključujući i naše) ostaje aktualna u svijetu današnjice. Američko ropstvo je ukinuto, rasizam je ostao, nacistički logori su zatvoreni, antisemitizam je ostao, kaste u Indiji su ukinute, ali nasilje između kasti i dalje postoji. Međutim, danas se radi o znatno složenijim problemima i pojavama. U samom filmu postoje naznake kako autoričina obitelj crne boje kože ima teškoće s prihvaćanjem njenog muža bijele boje kože. Antisemitizam se danas veže uz državu Izrael, a sukob na Bliskom istoku ima korijene stare koliko i čitava zabilježena povijest.

Standardne površne metode više ne funkcioniraju. Europa je raširenih ruku primila izbjeglice druge vjere i druge boje kože pa se suočila s brojnim incidentima, što terorizma, što sličnog nasilja. Ali radi li se o istim ljudima? Svi su svjesni pozitivnih primjera ljudi koji su iz prijeke potrebe došli u našu sredinu i vrlo se uspješno integrirali, rade, doprinose duštvu... Naravno i među svim tim ljudima stranog porijekla ima dobrih i loših, radišnih i lijenih, isto kao i kod nas. Svega smo toga svjesni, ali ipak kao da nismo. Možda, kada bismo bolje poznavali razloge zbog kojih je neki Nepalac potegnuo ovolike silne kilometre u potrazi za srećom, možda bismo ga gledali drugačijim očima? Osobito mi koji očekujemo da se sa istom količinom razmišljanja gleda i nas.

Komemoracija 27. siječnja

Damir Lajoš

Hava Nagila – o mladima koji daju nadu

Dana 30. siječnja 2025. godine Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta u Osnovnoj školi „Mladost“ u Osijeku obilježavao se posebnim angažmanom. Moja supruga Gabriela i ja posjetili smo školu i događaj, i otišli bogatiji nego što smo došli.

Škola „Mladost“ smještena je u samom centru gradske četvrti Sjenjak, labirintu za onoga tko tamo ne živi ili ne prolazi često. Prošle godine smo, zahvaljujući našem angažmanu vezanom uz priču naše Baranjke i sugrađanke iz prošlosti Otilije Otti Berger, kojoj je škola tada posvetila svoje suočavanje s temom, bili pozvani na ovaj, u svojim razmjerima iznenađujuće velik i značajan, školski događaj. Već tada nam se činilo da djelatnici škole na posebno kreativan i adekvatan način vode učenike kroz ovu vrlo osjetljivu temu – ne samo prilagođeno mladima, već i inspirativno za sve nas koji smo svojim dolaskom oдали priznanje njihovom trudu. Ni ove godine nije bilo drugačije. Škola je toga dana prezentirala ono što su učenici i nastavnici kroz cijelu školsku godinu istraživali, stvarali i pripremali. Program je otvorio školski zbor izvedbom vjerojatno najpoznatije narodne pjesme na hebrejskom jeziku. Mladi pjevači – neki pomalo sramežljivi, a neki rođeni za binu – uistinu su ispunili dvoranu radošću. U tom trenutku probudila se svijest o vrijednosti slobode, koja se u svakodnevnom životu lako izgubi u moru obaveza. *Hava Nagila (Radujmo se)* nije bilo posvećeno sjećanju na prošla vremena, već prihvaćanju trenutka zajedništva i mira.

Program se nastavio odličnim plesnim nastupom gracioznih plesačica osječkog plesnog studija *Shine*. Već sama činjenica da dolaze iz tog popularnog studija u nama je probudila interes na to što nas očekuje. Njihova gotovo akrobatska interpretacija tradicionalnog židovskog plesa, u suvremenom stilu razumije se, bila je nešto zaista rijetko viđeno. Plesni program zaokružila je domaća plesna skupina *Haverim Shell Israel*. Moram priznati, iako smo ljubitelji kulturnih i umjetničkih izvedbi, ovo je bio prvi put da uživo prisustvujemo tradicijskom židovskom plesnom nastupu. Kao bivši folkloras s velikim interesom pratio sam koreografiju, rad nogu i ruku, osmijehe na licima plesačica te iznenađujuće kreativan završetak izvedbe. U meni se probudila želja da i sam jednog dana isprobam te plesne korake kako bih obogatio svoje plesno znanje. No, kako nije bilo muških plesača, ostala mi je neodgovorena dilema razlikuju li se pokreti u muškoj izvedbi.

Dok sam još razmišljao o tome, scenografija se promijenila i program se prebacio na prezentaciju radova učenika i različitih školskih skupina vezanih uz širu tematiku ovog obilježavanja. Ove godine Otiliji Berger pridružio se još jedan poznati svjetski umjetnik. Nitko drugi nego Oskar Nemon je, barem u duhovnom smislu, bio gost u svečanoj dvorani. Škola je uspjela stupiti u kontakt s njegovom kćeri, starijom gospođom, koja i dalje živi u Oskarovo izabranoj domovini – Ujedinjenom Kraljevstvu. Sve nas je, s lijepim britanskim naglaskom, ljubazno pozdravila preko video

poziva. Prethodno su joj učenici i nastavnici poslali pismo i lijepu personaliziranu razglednicu, izrađenu u Muzeju Slavonije, s prikazom stare domovine njezina oca. Iako su uz to mjesto vezana i teška sjećanja, Oskar je Osijek doživotno volio i nekoliko puta posjetio. U parku kraj osječke tržnice, koji nosi njegovo ime, stoji njegov poslijeratni rad i žrtvama posvećeno djelo *Majka i dijete*, koje mu je bilo jedno od bitnijih, kako njegova kćer tvrdi.

Učenici su, u mijenjajućem sastavu i s prezentacijom u pozadini, nastavili prepričavati svoje ovogodišnje aktivnosti, kojih je bilo u velikom broju. Malo me strah nabrajati sve, jer se bojim da ću možda nešto propustiti i tako dati dojam da je nešto manje bitno, što uopće ne bi odgovaralo istini! Ipak, pokušat ću prenijeti što preciznije rad učenika i njihovih mentora. Učenici su posjetili Vinkovce i obišli grad iz perspektive nekadašnjih židovskih obitelji. Niz kuća, u različitim arhitektonskim izvedbama, još uvijek krasi ulice grada i podsjećaju na nekadašnje raznovrsno i stradalo stanovništvo.

Škola je sudjelovala u mnogobrojnim izvanškolskim aktivnostima i to na različite načine. Na primjer, u sklopu Tjedna židovske kulture u rujnu u OŠ „Mladost“ predstavljena je izraelska hrana. Nažalost, tom događaju nismo prisustvovali, no nadamo se da će naši vjerni odazivi na pozive škole u budućnosti otvoriti i ova kulinarska vrata. Također, vezano za globalni tjedan poduzetništva i Mjesec židovske kulture, posjetilo se kino

Plesna skupina Shine i zbor OŠ „Mladost“

uz film *Golubica*, prisustvovalo se predavanjima, kao na primjer o Oppenheimeru, sudjelovalo se u raspravama i na kreativnim radionicama, čiji su rezultati bili izloženi na ulazu u svečanu dvoranu. Tamo je bilo već spomenutih razglednica, stripova, preslika Oskarovog rada, recikliranih “takashi” krpica i žutih papirnih šafrana kao posjetnika na žutu Davidovu zvijezdu, rezultat svjetskog projekta *Šafran (The Crocus Project)*.

Prepričavajući to poslijepodne, meni se kronološki gledano sve pobrkalo, no želim istaknuti i izvedbu pod nazivom *Otti*, dramsko-plesne skupine *Koreos* iz Tehničke škole i Prirodoslovne gimnazije Ruđera Boškovića Osijek. Ova takozvana koreodrama izuzetna je ne samo zato što nas biografija ove izuzetne žene već nekoliko godina prati, nego i zbog načina na koji je izvedena. Ove četiri mlade umjetnice svojim plesom i tihom glumom – jer je cijelo djelo bez ijedne izgovorene riječi – bile su toliko profesionalne da ni oni koji su ih gledali već po koji put nisu ostali bez suza u očima, kada je Otti hrabro bacila man-

til sa žutom zvijezdom sa ramena i ponosno stala ispred publiku, dok je iza nje pisalo: “Ali ja sam Otti, ne zaboravite me!”. Ne možemo opisati koliko nam je drago i koliko nam znači da je život Otilije na ovaj način i u našem gradu umjetnički manifestiran, te se radujemo svakoj ponovnoj izvedbi kojoj ćemo moći prisustvovati.

Sveukupno nas je iznenadilo koliko je raznovrsnih međuškolskih, međugeneracijskih, međuorganizacijskih, ukratko, međuljudskih suradnji OŠ „Mladost“ ostvarila u ovom kontekstu, i to pored ili uz standardni školski program. Čak i bivši učenici i dalje sudjeluju u programu, a povezivanje mladih s takvim projektima zaista je lijep i pozitivan prikaz rada djelatnika škole. A i manji tehnički izazovi su cijelom događanju dali posebnu autentičnost i nisu smetali izvedbama učenika opće. Na samom kraju, učenici koji su sudjelovali u projektima primili su svoje potvrde ispred već pomalo nestrpljivih školskih kolega u dvorani, nakon čega smo u neformalnom druženju uživali u hrskavim, i ne manje inovativnim i

Iz koreodrame Otti

raznovrsnim, slanim i slatkim burecima.

Osječka škola „Mladost“, a iznad svega njezini djelatnici i učenici, svojim iskrenim angažmanom i vlastitim primjerom pokazuju što je istinska kultura sjećanja, jer tu kulturu žive. Granice, bilo jezične, državne ili kulturne, mogu biti srušene i prevladane. Tako se možemo svi mi, ne samo na ovaj dan, nego i na sve dane u godini, ponovno malo približiti jedni drugima. A mladi ove škole, zaista nam daju nadu. Hava nagila!

Vasilije Vranić

Vasilije i Gabriela Lozano Vranić žive i djeluju u Kneževim Vinogradima. S Udrugom Fantast, čiji su suosnivači, od 2021. organiziraju “Dane Baranjskog Bauhausa”, manifestaciju posvećenu velikanima Bauhausa porijeklom iz Baranje. Već godinama istražuju život i djelo Otilije Berger, ali i njezinu obitelj Berger-Krauss. S tim žele promovirati dijalog o miru i potaknuti raspravu o multikulturnom društvu Baranje i regije.

Čemu se čovjek može danas nadati i zašto?

Zgrada Vikarijata

5. veljače u organizaciji Ureda za biblijski pastoral Đakovačko-osječke nadbiskupije i Instituta za novu evangelizaciju *Sveti Ivan Pavao II.*, u prostorijama Vikarijata u Osijeku održan je okrugli stol na temu nade: „Čemu se čovjek može danas nadati i zašto? Biblijski i manje biblijski odgovori“. Ovo je drugi puta da sudjelujemo na ovom tipu okruglog stola i, čini mi se, još je uspješnije nego prvi puta. Osobno smatram kako je ovaj način međureligijskog dijaloga, zajedno s vedrim tonom samog okruglog stola te dinamičnom i stručnom raspravom, svim sudionicima pružio upravo ono što je i tema okruglog stola: nadu!

Ulogu moderatora okruglog stola i ovoga je puta vrlo stručno preuzeo velečasni dr. sc. Davor Vuković, a sudionici su bili velečasni dr. sc. Ivan Benaković, profesor Svetoga pisma na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu i voditelj Ureda za biblijski pastoral Đakovačko-osječke nadbiskupije, dr. sc. David Kovačević, predavač sustavne teologije pri Evandeoskom veleučilištu u Osijeku, jerej Srđan

Lukić, predstojatelj Katihetskog ureda Eparhije osječkogopoljske i baranjske, Luciano Moše Prelević, glavni rabin Židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina Republike Hrvatske te moja malenkost.

Sukladno temi okruglog stola, rasprava sudionika fokusirala se na nadu kao biblijski motiv, prisutnu na brojnim mjestima ovog teksta. Svi su primjeri, izneseni tijekom rasprave, ukazivali na nadu kao temelj opstanka osobe, naroda, ali i čitavog čovječanstva.

Svijet je postao maleno mjesto i svaka je nova opasnost, gdje god da se pojavi, i naša opasnost. Brinu nas bolesti iz Kine, rat s ruba Europe, teroristi s istoka, migranti iz Afrike i umjetna inteligencija iz virtualnog svijeta. Osjećaj ugroženosti od dalekih stvari na koje nemamo utjecaja, još je i veći. Srećom, organizatori ovog okruglog stola nisu pustili da malodušnost i strah preuzmu uzde. Bilo bi jako lako organizirati živ i dinamičan okrugli stol na temu bilo koje od ovdje proizvoljno nabrojanih ugroza. Umjesto toga, organizatori su se odlučili za organizacijski težu, ali nama svima potrebniju, temu nade. Svatko od nas odmah je spreman vlastitim mišljenjem uključiti se u raspravu o nekoj od opasnosti modernog svijeta. Međutim, kada tema nije kako se i od čega štititi, ni što država ili zajednica trebaju napraviti kako bi nas zaštitili, već nada i gdje ju potražiti u ovim izazovnim vremenima, riječi nam isprva malo zapnu. Pod vodstvom moderatora Davora Vukovića riječi nam nisu zapinjale.

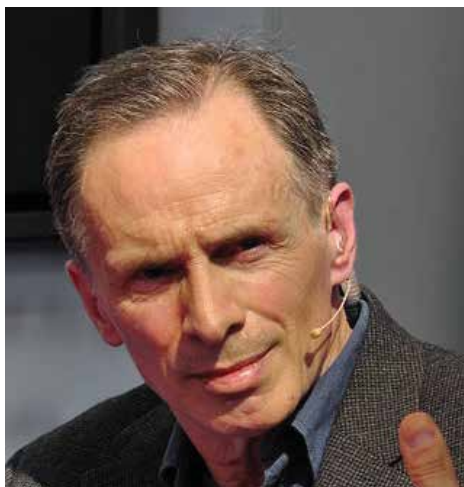
Vrlo brzo je glavna njegova zadaća bila držati govornike u zadanim vremenskim okvirima kako ne bismo, poneseni raspravom, dočekali jutro. A iz reakcije publike bilo je vidljivo koliko nam je nada bila potrebna.

Za mene osobno, najveći izvor nade upravo je sama činjenica da možemo voditi međureligijsku raspravu na ovu ili bilo koju drugu temu. Međureligijski dijalog nije jako star, kreće tek sredinom 20. stoljeća. U svojim počecima, taj se dijalog fokusirao na sličnosti, univerzalne poruke dobrote, jednakosti, pravde, i moralo je proteći još dosta vremena prije nego počnemo razgovarati i o razlikama. Taj trenutak, kada je razgovor ne samo o sličnostima naših religija, već i o njihovim razlikama, postao moguć bez da upadamo u obrambeni stav, izvor je nade sam po sebi. Jer ako mi, predstavnici religija, sa svojim razlikama, možemo razgovarati otvoreno i nadasve prijateljski na okruglom stolu kao što je ovaj, kako da itko drugi, država, stranka ili pojedinac, odbija dijalog pozivajući se na prevelike razlike?

Stoga iskoristite priliku kada se ovakav okrugli stol idući put bude upriličio i dođite, jer kroz događaje kao što je ovaj mi, različite religije, zajednički nudimo svjetliji put za čitavo čovječanstvo.

Damir Lajoš

David Albahari ponovo u Novom Sadu

David Albahari

Prošlo je više od godinu dana od kako se jedan od najvećih srpskih pisaca jevrejskog porekla, David Albahari, pridružio nebeskom redu velikana. Rođen je 1948. godine u Peći, kao dete iz jevrejsko-srpskog braka. U svom stilu, govorio je da je trebalo da umre četvoro dece da bi se on i njegova setra rodili. Aludirao je na to da su njegovi roditelji imali pre Drugog svetskog rata svoje porodice i svako po dvoje dece, koji su stradali u Holokaustu, da bi se posle rata venčali i dobili njih dvoje.

Studirao je englesku književnost i jezik u Zagrebu, a između 1973. i 1994. godine radio je u redakcijama više beogradskih i novosadskih časopisa i izdavačkih kuća. Aleksandar Albahari, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije (SJOS), kaže da je njegov prezimenjak bio „veliki čovek jevrejske zajednice”. U njegovoj četrdeset i trećoj godini, 1991. godine, postao je predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, kao najmlađi predsednik i najveći pisac zajednice.

Bio je majstor kratke priče i autor 30 knjiga, romana i eseja. Mnoga njegova dela prevedena su na francuski, nemački, engleski, hebrejski, poljski, italijanski, albanski i mađarski jezik. Dobitnik je mnogih nagrada: još kao mlad pisac za zbirku “Opis smrti” 1982. dobio je Andrićevu nagradu, a najnagrađivaniji romana mu je bio „Mamac”, za koji je 1996. dobio Ninovu nagradu, nagradu Narodne biblioteke Srbije, kao i nagrade Balkanika i Most Berlin.

Tokom rata u Bosni, tada već afirmisani pisac, David Albahari je učestvovao u organizaciji evakuacije jevrejskog stanovništva iz okupiranog Sarajeva, da bi 1994. otišao iz Evrope i naselio se u Kanadi. Tamo 1995. godine nastaje njegov roman “Snežni čovek” za koji kažu da je prekretnica između njegove “srpske” i “kanadske” faze. Ipak na kraju se vraća u Zemun, da svoje penzionerske dane provede na zemunskom keju, kao i veliki broj njegovih junaka iz romana.

Na godišnjicu njegove smrti, u Novom Sadu održan je književni soare. Gost je bio piščev sin Natan Albahari. Oko 30 ljubitelja njegove proze, s knjigama u rukama, a neki i sa fotografijama na kojima su s omiljenim piscem, sedeli smo u krugu. Sa zvučnika se odjednom začuo glas voditelja radio Novog Sada, koji pozdravlja svog današnjeg gosta, Davida Albaharija, i želi mu dobrodošlicu u Novi Sad. Odjednom, on je opet tu među nama, svojim hrapavim glasom priča šta za njega znači Novi Sad, odakle je krenula njegova karijera i prva

objavljena dela.....Svi smo naježeno mirni i upijamo svaku reč. Teško je bilo započeti razgovor posle toga, dirnuti njegovim lakim, a dubokim smislom za sve ljudsko. Međutim, priča se sama nameće. Prve su progovorile dve gospođe iz novosadske jevrejske opštine, koje su ga poznavale s letnjih kampova jevrejskih opština Jugoslavije, te smo čuli da se poznati pisac bavio jogom, da je bio izrazito prijatan i nikada nije glumio zvezdu. Vlasnica najlepše novosadske poslastičarnice pričala je o promociji zbirke priča “Poslastičarske priče” u njihovom lokal, kao i o tome koliko je obožavao slatkiše. Tako dolazimo do malih porodičnih tajni, koje nam otkriva Natan. Nikada nije voleo da privlači pažnju. Najviše je voleo da bude „nevidljiv”. Uvek je odbijao večere, ručkove, govorancije i medijsko eksponiranje. Ali nikada nije odbijao slatkiše, torte, kolače i poziv u poslastičarnicu.

Pitam Natana je li tačno ono što je u nekoliko intervjuua njegov otac govorio: “Ko ne razume rodbinske odnose, taj ne razume ništa”. Isticao je da on stalno piše o porodici što znači da je nikada nije shvatio, šaljivo dodajući da njega njegova deca ne čitaju, a da nije ni omiljeni pisac svojoj ženi. Po mišljenju pisca Ivana Ivanjija, gurnuo je srpsku književnost u svetske tokove, jer njegovi patrijarhalni likovi oca nisu neprikosnoveni autoriteti, već žrtve svoga vremena, društva, porodice... Saznajemo od Natana koliko je sve to istina i koliko su svi tačno znali šta on i kada radi, kao na primer, kada je pisao roman “Gec i Majer”, za koji se ozbiljno pripremao.

Istraživao je mesecima, svi su znali da tata piše nešto jako važno, ovaj put. Najznačajniji njegov roman o Holokaustu. Čitamo delove iz njega. Ostali posetioци se javljaju da pročitaju svoje odeljke, slušamo njegov tekst “Vratimo nedelju”, opis majke iz “Pijavica”, flert sa smrću, njegovom pratiljom iz “Opisa smrti” i dolazimo konačno do maestralnog romana “Danas je sredi”, poslednjeg koji je napisao svojom rukom.

Posle toga ga je strašna bolest obhvala tako da nije mogao da piše, već je diktirao. Njegov junak u tom romanu boluje upravo od njegove bolesti, otac je, ali nemoćan i surov. To nije on sigurno, ali taj dan je baš slučajno sredi. Saznajemo da je do kraja, samog kraja, držao sedeljke u svojoj kući s mladim umetnicima i piscima, kojima je bilo dragoceno da im on lično, veliki Albahari, daje savete i smernice. I taj dan, kada

je njegova umorna duša napustila njegovo namučeno telo, imao je zakazanu sedeljku. Svi pozvani su već krenuli put njegove kuće kada su dobili poziv da se sedeljka otkazuje, jer je David preminuo. Tako Albaharijevski.

Sahranjen je na jevrejskom groblju u Beogradu 4. avgusta 2023. Većna mu slava i hvala!

Marija Vasić

K kao Kishon

Jedna od najzanimljivijih lektira koju radim s osmašima svako je zbirka humoreski *Kod kuće je najgore* Ephraima Kishona, velikog izraelskog književnika, dramatičara, scenarista i filmskog redatelja mađarsko-židovskog porijekla te jednog od najvećih i najomiljenijih svjetskih humorista i satiričara. Zovu ga i najduhovitijim čovjekom na svijetu. Kako smo mi na nastavi obradili njegovu zbirku, donosim u nastavku teksta.

Učenici su na početku dobili naputke i zadatke što trebaju napraviti kada pročitaju knjigu te smo pogledali i video-mamac jedne osnovne škole kako bi se zainteresirali za samu knjigu. Potom je ona skupina koja je imala zadatak istražiti Kishonov životopis, iznijela svoja saznanja u obliku PowerPoint prezentacije.

Rođen je u Budimpešti kao Ferenc Hoffmann, u židovskoj građanskoj obitelji. Materinji mu je

jezik mađarski, jidiš se u njegovoj asimiliranoj obitelji nije govorio, a hebrejski će jezik naučiti tek u Izraelu. Počeo je pisati još u mladosti: godine 1940. je za jedan roman dobio učeničku nagradu. S početkom rata, zbog rasnih zakona uvedenih u Mađarskoj, nije se mogao upisati na sveučilište pa se počeo baviti zlatarstvom. 1944. godine, nakon njemačke okupacije Mađarske deportiran je u logor, gdje preživljava zahvaljujući sreći i svojim vještinama (primjerice, sa zapovjednikom jednog od logora igrao je šah, što mu je spasilo život; šahom se bavio cijeli život).

Nakon rata vratio se u Mađarsku, gdje ga uhićuju ruski vojnici, ali je uspio pobjeći. Promijenio je prezime Hoffmann, koje je zvučalo njemački, u Kishont, te nastavio studirati kiparstvo u metalu i povijest umjetnosti. Godine 1947. završio je studij i počeo objavljivati humorističke priče. Međutim, već 1949. godine, zbog komunističke i

staljinističke represije, seli se u godinu dana ranije osnovanu državu Izrael. Izraelski imigracijski ured hebreizira njegovo ime u Ephraim, a prezime u Kishon. Već s prvim knjigama postaje slavni humorist i satiričar, isprva u Izraelu, a onda i širom svijeta. Umro je u Švicarskoj 2005. godine, a sahranjen je u Tel Avivu.

Krajem Drugog svjetskog rata napisao je roman *Mein Kamm* (*Moj češalj*, igra riječima s naslovom zloglasne Hitlerove knjige *Mein Kampf*), satiru o vlastitom ratnom iskustvu i o nacizmu. Napisao je i brojna druga djela: *Nije fer*; *Davide*; *Kita boli more*; *Kod kuće je najgore*; *Nema nafte, Mojsije?*; *Lisac u kokošinju*; *Raj u najam*; *Još malo pa istina* (*Priča o mojim pričama*); *Deva kroz ušicu igle*; *Kućna apoteka za zdrave*; *Ništa tu Abraham ne može*; *Pomozi sirotu na svoju sramotu*; *Knjiga za porezne obveznike*; *Voljeni moj lažljivče* (u kojoj je koautor s “najboljom suprugom”

Sarom Kishon); *Šalu na stranu* (autobiografija); *Jabuka je sve-mu kriva*; *Priručnik za menadžere*; *Srećković*; *Blago onome tko vjeruje*; *Jednodnevne mušice žive dulje*; *Priče o životinjama*; *serijal Kishon za...* (*Kishon za znalce: leksikon životnih mudrosti*; *Kishon za zaljubljene: srdačne satire za početnike i napredne*; *Kishon za gurmane: kulinarske satire Kishon za turiste i avanturiste*;)... Njegovi filmovi *Sallah Shabati* (1964.) i *HaShoter Azoulay* (Policajac Azulaj, 1971.), kojima je bio scenarist i redatelj, nominirani su za Oscara u kategoriji najboljeg stranog filma.

Nakon toga učenici su dobili zadatak istraživačkim radom u paru

pronaći zanimljivosti iz autorovog života te ih ispisati na šarene papire koje su potom lijepili na hamer kako bi napravili dio buduće „galerije“. Saznali su sljedeće:

Djela su mu prevedena na 37 jezika, a prodano je više od 40 milijuna primjeraka njegovih knjiga.

Ephraim Kishon je imao priliku upoznati Charlieja Chaplina kojemu se izrazito divio, a taj je susret opisao kao katarzični.

Bio je izvrstan šahist pa je zapovjednik radnog logora u kojem je bio prisilno odveden za vrijeme rata često tražio da igra s njim. To mu je vjerojatno spasilo život.

Kao ljubitelj šaha kojeg je i sam dobro igrao, Ephraim Kishon je napisao knjigu o šahu. Također je igrao šah s najpoznatijim šahistima na svijetu Anatolijem Karpovom i Garijem Kasparovim.

Njegovi hitovi objavljeni su i na Brailleovom pismu i na esperantu.

Na pitanje novinara koje je glasilo: „Vi pišete na jeziku Biblije. Zašto je Biblija veći bestseller od vaših knjiga?“. Kishon odgovara „To je zato što Bog ima bolju reklamu.“

Kishon je mnogo držao do svog zdravlja pa je plivao svaki dan, premda to baš nije volio; dapače, plivanje mu je bilo „smrtno dosadno“.

Kishonove životne mudrosti – 15 najboljih

Skupina koja je imala zadatak istražiti nekoliko njegovih izreka koje su ostale zapamćene među čitateljima diljem svijeta, ispisala je sljedeće izreke i izložila ih u našoj galeriji.

1. Jedna od najraširenijih bolesti je – dijagnoza.
2. Od postanka svijeta i otkako je priručnik u kojem je obrađena ta tematika, Biblija je postala najveći bestseller svih vremena, svi nakladnici na kugli zemaljskoj razbijaju sebi glavu nad pitanjem kako se pravi bestseller. To samo Bog zna.
3. Samo glupan može uvijek ostati ozbiljan, a samo budala uvijek smijati se.
4. Plašljiv čovjek ne može biti sretan. Ljudi ga ne trpe, žene ga ne vole, a i on sam sebe prezire.
5. U današnje vrijeme žene i piće su toliko skupi da čovjeku jedva ostane nešto love za zabavu.
6. Postoje dvije vrste nesreća: nesreće koje se događaju nama i sreće koje snalaze druge.
7. Ženska duša je za mene otvorena knjiga, ali napisana na nerazumljivom jeziku.
8. Svijet je lijep i jedinstven. Jedino što je neshvatljivo je ono što ljudi rade.
9. Loša konkurencija je način na koji Azijci osvajaju svjetska tržišta – oni rade cijelo vrijeme.
10. Ako počnete izgledati kao vaša fotografija putovnice, trebali biste otići na odmor.
11. Kiša nastaje kada se područja visokog tlaka susreću s prednjim hladnim zrakom i vlažnim zračnim masama – vikendom.
12. Komunizam je sjajna teorija. Nesreća je u tome što se može provesti u praksi.
13. Postoje izvrsni lijekovi za koje još nije pronađena odgovarajuća bolest.
14. Nisam pisac. Ja sam humorist. Tek kad umreš, postaneš pisac.
15. Najveća tajna Engleza je zašto ne emigriraju.

Digitalne igrice

Kako pratimo reformu školstva, u nastavi koristimo digitalne igrice te smo odigrali nekoliko igrica u Wordwallu, Learning Apps-u i Gennialy-u s pitanjima o samom djelu. Najzanimljivija im je bila igra *Čudnovati kotač*. Kroz te smo igrice ponovili stečeno znanje.

Holokaust

Svakako je bilo važno istaknuti Kishonovo podrijetlo i sve patnje koje je trpio njegov narod. Tako da smo heurističkim razgovorom na

temu Holokausta ponovo otvorili pitanje važnosti nezaboravljanja povijesti kako se nikad više ne bi ponovilo to zlo. Kao uvod u razgovor o toj teškoj temi, poslužila nam je snimka Osječke televizije (https://www.youtube.com/watch?v=6o7_QYkxTtM)

Iako smo izučavanje Kishona, njegovog života i djela, započeli zbirkom humoreski, bilo je od iznimne važnosti naglasiti poruku ne ove knjige, nego poruku za život ovog velikog književnika i cijelog židovskog naroda.

Jasminka Vrbanić

Još jedna vesela proslava Purima

Jedne sunčane ožujске nedjelje vesela maškarana družina okupila se u restoranu *Stari mlin* u Dalju.

Predvodio ih je ostarjeli, ali još uvijek dobrodržeći roker koji je alkohol zamijenio Colom, a našla se tu i dobrodušna vještica koju je u stopu pratio neobični Djed Mraz, poslovično dijeleći darove (čitaj: mito). Ovu čudnovatu skupinu pomno su promatrale čak dvije sutkinje i mudri rabin, dok je Pitagora sve to pokušavao uklopiti u matematičku formulu. Našlo se tu i pokoje pile, Pikachu i dosta njih koji su se maskirali u sami sebe. Sve u svemu zanimljivo društvo okupljeno na još jednoj proslavi Purima dobro se zabavilo.

I velike i male maškare ovaj puta su si zaista dale truda i mašte prilikom izrade svojih kostima tako da je stručni žiri imao zaista težak posao odabrati najbolje. Nagrade

su bile raspoređene u dvije ozbiljne kategorije: najbolje dječje maske i najbolje maske „velike djece“. Među dječjim maskama srca i oči žirija očarala je maska Rabin; nju je utjelovio Sven Radičević koji je osvojio prvu nagradu, a slijedile su ga Sutkinje Hannah Altmann i Nicole Farkaš – druga nagrada i Borna Radičević kao Pile – treća nagrada.

U jakoj konkurenciji odraslih maski, na dosta sumnjiv način, pobjeđuje Boris Lichtenthal kao Djed Mraz, druga nagrada pripala je Tamari Lajoš koja se pretvorila u Coca-Colu, dok je treću nagradu zaslužila Romana Pavlov kao rokerica (ne ona ostarjela s početka članka). Za sve nagrađene bile su spremne i prigodne slatke nagrade.

U dobrom raspoloženju, iću i piću, kako priliči Purimu, članovi osječke Židovske općine prisjetili su se na izbavljenje Židova koji su

bili u opasnosti istrebljenja u Perziji kada je perzijski vladar odobrio uništenje Židova, a koje je spriječila kraljica Estera koju posebno slavimo na ovaj praznik.

Karin Ratković

Rabin - prva nagrada

Cafe Europa u Selcu

Od 2. do 8. ožujka u hotelu *Katarina* u Selcu održan je 17. seminar za preživjele Holokausta Hrvatske pod nazivom *Cafe Europa*. Tijekom cijelog tog tjedna sudionici su imali priliku slušati razna predavanja, prisustvovati kulturnim sadržajima, družiti se, proslaviti Šabat zajedno, ali i uživati u prekrasnom vremenu i šetnjama pored mora.

Imala sam priliku provesti tri dana sa sudionicima ovog seminara. Tijekom tih dana održala sam predavanje na kojem sam predstavila Mjesec židovske kulture u Osijeku i održala radionicu izraelskog plesa, a imala sam i priliku prisustvovati odličnom predavanju koje je održala Narcisa Potežica. Narcisa je iscrpno i zanimljivo predstavila pet odličnih knjiga, pružajući prisutnima uvid u tematiku pojedine knjige, ne bi li ih zainteresirala za čitanje ili jednostavno upoznala sa autorima i knjigama koje je odabrala. Također sam imala priliku biti na koncertu Saše Kabilja, koji je svojim kantautorskim i sefardskim repertoarom stvorio divnu atmosferu i razgalio srca svih prisutnih.

Tijekom svog boravka u Selcu, iskoristila sam priliku i obavila intervju s osnivačicom i organizatoricom Melitom Švob, koji vam prenosim u cijelosti.

Melita, recite nam na početku nešto o sebi i svojoj obitelji.

Mi smo bili jedna normalna, građanska, velika židovska obitelj. Djed je bio iz Novske, a baka iz Rajića, našla sam dokumente o njihovom vjenčanju. Preselili su se u Zagreb, djed je u centru Zagreba, u

Vlaškoj ulici, kupio jedan ogroman kompleks, preko 2500 četvornih metara. Tu smo imali 40 stanara, naprijed je bila kavana i restauracija. Moja je mama bila jedino žensko dijete, imala je još petero braće, svi su radili u tom kompleksu. Roditelji su mi bili rastavljeni. Kada je počeo Holokaust, ustaše su prvo došle k nama. Taj dan kada su došli po nas, ja sam bila u krevetiću, jedan je ustaša pitao za mene, kao tko sam ja, baka je rekla: "To je moja unuka." Drugi je ustaša rekao da se žure i otišli su, tako da me nisu odveli. Druge su odveli na zagrebački velesajam. Tom su prilikom djecu odmah odvajali od odraslih; da su mene tada odveli, pitanje što bi bilo. Mama je uspjela doći do telefona, javila se nekoj ženi visokog ustaškog oficira, podmitila je zlatom i novcima tko zna koga sve i svi su bili pušteni. Nakon toga smo brzo pobjegli iz Zagreba, mene je na kolima odvezla naša mljekarica, sakrila me u sic i tako me odvezla na selo. Kasnije smo bježali dalje. Mamina je obitelj nekako spašena, tatina nije. On se spasio jer je oženio folksdojčericu.

Imam jedan događaj iz tih dana: dok je još radila naša restauracija, cijeli prvi kat te velike zgrade bio je naš stan; u to doba imali smo sobaricu Miciku iz Osijeka. Ona je znala njemački. Jedan dan dojurila je gore i rekla da je netko pijanim Nijemcima dolje u lokalu rekao da smo mi Židovi i da oni sada dolaze gore da nas ubiju. Mi smo se skupili u jednoj maloj kupaonici, nije ni pravu bravu imala, nego samo rezu; mama je stala na vrata da se ne vidi svjetlo u kupaonici, a Nijemci su

Melita Švob

bučili, razbijali, čak su probali otvoriti ta vrata, ali nisu uspjeli. To je bila sudbina da mi preživimo, ali je pomogla i dobra duša, Micika iz Osijeka, koja nas je spasila.

Kako je započelo vaše istraživanje Židova Hrvatske?

Ja sam 20 godina radila u Institutu za migracije i narodnosti. Dok sam još radila tamo, Vlada me imenovala u jednu državnu komisiju; tu se radilo o povratu imovine Židovima i odnosima s Izraelom. Napravila sam jednu anketu o socijalnom položaju Židova: kolika je prosječna starost, kakvo je njihovo stambeno pitanje, prehrana, eventualni problemi... Tako je počela suradnja sa židovskom općinom i ljudima u njoj. Nakon toga imenovali su me za direktoricu švicarskog fonda. To je bilo prvi put da Židovi osobno dobiju nešto – prije toga je država davala neke novce, kao i Joint i razne druge organizacije, ali da osoba dobije neku odštetu za strahote koje je preživjela, to je bilo prvi puta. Taj švicarski fond je bio slučajan – švicarske banke koje su imale račune Židova koji su ubijeni,

Saša Kabiljo

tajile su njihovo postojanje. Kada bi se pojavio neki nasljednik, dijete stradalog, koji bi rekao: "Moj otac je imao račun u vašoj banci", banke su govorile da to nije točno. Plan je bio da se unište ti računi. Međutim, pojavio se jedan bankovni službenik koji je vidio uništavanje tih dosjeka, dojavio je to židovskoj općini u Švicarskoj, umiješala se Amerika, blokirala švicarske banke i prisilila ih da se napravi dobrotvorni fond koji će raspoređivati te novce. Na taj način su preživjeli dobili jednokratnu uplatu od tisuću dolara, mene su imenovali da to vodim. Ja na početku nisam uopće znala koliko ima preživjelih Židova u Hrvatskoj, prvo sam morala to istražiti i pronaći sve Židove koji su preživjeli. Nalazili su se u 60 mjesta Hrvatske, pronašla sam ih preko 930. Tada sam inzistirala da se otvaraju bankovni računi i da novci sjedaju na bankovne račune pojedinaca, da ne ide preko židovskih općina. Nakon toga je počeo Claims pa su me imenovali da budem direktorica Claims konferencije za Hrvatsku. To je bilo znatno zahtjevnije od švicar-

skog fonda, moralo se dokumentirati da ste Židov i da ste stradali. To je bilo dosta strogo, sve sa ciljem da bi se izbjegle malverzacije. Međutim, došlo je do toga da su ljudima postavljali nemoguća pitanja, bilo mi je 70 molbi upitno, nikako da se riješe. Neki su ljudi čekali po godinu dana, čak i dvije, da im se riješe molbe. Tada sam ja otišla u Frankfurt i uspostavila vezu sa centralom, prikupila sam sva nelogična pitanja koja su postavljali, tako se prekinulo to maltretiranje. Moram napomenuti da je Claims puno pomogao da se Židovi priključe općinama.

Kako je došlo do ideje za ovaj seminar, za Cafe Europu?

Javila se ideja da, osim što ljudi dobivaju novac i osigurava im se hrana, lijekovi i drugo, da bi bilo dobro da imaju i druženje, gdje bi preživjeli u opuštenoj atmosferi uživali, družili se, a usput imali i nekakav program. Tako da je osnovan fond koji financira ovakve seminare; svake godine se raspisuje konkurs na koji se ja javljam svake godine, evo već 17 godina.

Cijelo to vrijeme imam istu sumu na raspolaganju, već 17 godina - bez obzira koliko su cijene porasle i bez obzira koliko ljudi dolazi. Naš program je prihvaćen kao model jer je raznolik i bogat: mi imamo rekreaciju, kulturne sadržaje, izlete, predavanja, stvarno puno toga, imamo najuspješniji program, uzor za sve druge. Zbog toga što je program tako jako uspješan već godinama, imenovali su me u glavni odbor direktora Claimsa.

Koliko je u početku bilo sudionika?

Započeli smo s velikim brojem, pedesetak, šezdesetak sudionika po seminaru. Sada se taj broj znatno smanjio, ove godine nas je

dvadesetak. Ljudi dolaze iz cijele Hrvatske, nisam htjela da sudjeluju samo Zagrepčani. Svi naši susreti su snimljeni, imamo dokumentirano sve što smo radili.

Zašto je bitno održavati ovaj seminar?

Danas u općinama nema programa za stare ljude, oni ne mogu ići na daleka putovanja, ne mogu dolaziti kasno navečer na programe, ne mogu hodati po gradu na izložbe ili slično; izolirani su i psihički su u depresiji. Zato im ovakvi i slični susreti znače jako puno. Dok ih gledam kako uživaju, iznova postajem svjesna koliko su ovi susreti bitni. Mi Židovi smo intelektualci, nama osim osnovnih životnih stvari treba i duhovna hrana, kulturni događaji i predavanja. Seminar se financira, osim iz natječaja, još i s raznih drugih strana - dio daje općina, a i sudionici uplaćuju simboličnu participaciju.

Što se sve nađe u programu Cafe Europe?

Imamo razna predavanja za koja nastojim da im budu zanimljiva i korisna, uvijek je nešto vezano za zdravlje i prehranu, obavezno imamo rekreaciju, evo sad već dvije godine imamo i izraelski ples, imamo koncerte, izlete (Brijuni, Cres, Krk, Fužine, Ljubljana...), pričamo o knjigama, često predavači budu i sami sudionici seminara. Rekreacija se nastavlja i tijekom godine, imamo rekreaciju preko Zoom-a, tako da se vježba kontinuirano.

Hvala Vam na ovom razgovoru za našu Menoru! Želim Vam da ovogodišnji seminar bude barem jednako uspješan kao i svi dosadašnji, ako ne i uspješniji!

Seminar Šorašim

Glazbeni Kabalat Šabat

Osijek, Pančevo i Zrenjanin kod "kada" u Stopića pećini

Obiteljski seminar, koji već godinama uspješno organizira beogradska općina, održan je ove godine od 13. do 16. ožujka u hotelu *Zlatibor*, u srcu Zlatibora. Okupio je preko 400 sudionika, članova židovskih općina svih ex-Yu država.

Moram odmah na početku napomenuti da je hotel *Zlatibor* jedan od najljepših i najboljih hotela u kojima sam bila. Sve je bilo savršeno: od hrane, osoblja, soba, sadržaja, lokacije, čistoće, ponude... Zaista, čista desetka!

Organizacijski tim seminara *Šorašim* pripremio je, kao i obično, izvrstan program u kojem je zaista svatko mogao pronaći nešto za sebe. Bilo je tu predavanja, glazbe, radionica, religijskih obreda, razgledavanja, kupanja, šetnji, plesa, a najviše od svega – bilo je druženja.

Za sve zainteresirane, posebno za one koji su na Zlatibor došli prvi puta (među koje se i sama ubrajam), organiziran je odličan izlet uz stručno vodstvo izuzetnog vodiča. Izlet je uključivao obilazak Stopića

pećine, prekrasne špilje u blizini sela Sirig. U sklopu špilje nalaze se "kade", prirodne formacije koje su nastale uslijed erozije i djelovanja vode na vapnenačke stijene. Pećina je poznata po svojim impresivnim podzemnim hodnicima i dvoranama, ali i po specifičnim geološkim formacijama koje se mogu vidjeti unutar nje, uključujući i spomenute "kade" oblikovane prirodnim procesima. Voda u pećini formira plitke bazene ili "kade" koje se ponekad pune vodom, stvarajući vizualni dojam malih prirodnih bazena. Kako je u novije vrijeme u "kade" postavljena posebna rasvjeta, zbog loma svjetlosti "kade" su obojane raznim bojama, što zaista daje impresivni dojam. U špilji se nalazi i predivni tzv. pećinski vodopad.

Nakon Stopića pećine posjetili smo etno-selo Sirogojno, gdje se nalazi jedinstveni muzej na otvorenom te selo Gostilje pored kojeg se nalaze Gostiljski vodopadi. Vodič nas je sve oduševio, prepun je informacija, tako da smo saznali zaista mnogo toga. Ono što je mene

posebno oduševilo je da su za razvoj cijelog Zlatiborskog kraja značajni kiridžije, ljudi koji su došli na Zlatibor iz Hercegovine i koji su po okolnim selima i gradovima, na svojim konjima ili magarcima, prevozili razne proizvode koje su tamošnji stanovnici proizvodili. Slučajno je moje djevojačko prezime Kiridžija tako da sam krenula istraživati i pronašla da u centru turističkog naselja Zlatibor postoji Kiridžijska ulica i spomenik Todoru Udovičiću Gajeviću, jednom od spomenutih kiridžija. Prezime se pretpostavljam razvilo iz toga ili na neki drugi način, što ipak nisam uspjela saznati.

Jedna od najzanimljivijih aktivnosti na seminaru svakako je bio purimski maskenbal. Nije bilo izbora za najljepšu masku, no to nije spriječilo sudionike da se potrude i maskiraju u najraznovrsnije i najoriginalnije maske. Dio njih možete vidjeti na priloženim fotografijama. Uz maskenbal bila je organizirana i bogata tobola, na kojoj su naši Osječani stvarno dobro prošli – svega nekoliko nas nije dobilo ništa, a u

Radionica izraelskog plesa za djecu

Radionica izraelskog plesa za odrasle

nekim obiteljima sretne su ruke bili čak svi članovi. Tombola i maskenbal odvijali su se u hotelskom lobiju gdje se zabava uz sjajan Luna bend nastavila do ranih jutarnjih sati. Moram napomenuti da je ovaj lobi, izuzetno velik i prostran, tako da je omogućavao sudionicima da se druže cijelo vrijeme, a da ne moraju odlaziti van hotela.

Tijekom seminara odvijao se niz religijskih i tradicijskih obreda koje je vodio hazan Igor Kožemjakin: čitala se Megila, organizirana je Šabat služba, zajednički su se zapalile šabatne svijeće, a jednako tako održana je i zajednička Havdala, kojom smo ispratili Šabat.

Ovdje moram posebno istaknuti glazbeni Kabbalat Šabat, koji su organizirali mladi, na čelu sa Sarom Dragičević i Isidorom Jurjević. Bio je to jedan drugačiji doček Šabata; Kabbalat Šabat uz pjesmu i edukaciju. Zaista smo uživali! Žao mi je jedino što nije više učesnika prisustvovalo ovom događaju jer je ugođaj bio doista jedinstven.

Predavanja koja su bila dio programa bila su raznovrsna; mogu ih samo nabrojati jer pored izleta i mojih plesnih radionica nisam imala puno vremena pa nisam prisustvovala velikom broju predavanja.

Održano je predavanje o židovskim ženama u umjetnosti, o konzularnim odnosima između Srbije i Izraela (vezano uz aliju, vize, dokumente, diplomaciju), o poslovnoj kulturi u Izraelu i start-up poduzećima, o hebrejskoj kaligrafiji, o načinima odgovora na antisemitizam u današnje vrijeme, o zapadnom Negevu (od krize do rasta ili kako je Izrael preokrenuo situaciju), pričalo se o židovskim mjestima sjećanja i kako ih zadržati u mjestima u kojima više nema židovskih zajednica, a pričalo se i o volonterima u misijama protiv gladi (akcija *Hranimo budućnost*). Osim predavanja održano je i nekoliko radionica: izradu halí vodila je Ana Nojman, izraelski ples Nives Beissmann, dok je izuzetno uspješnu psiho-dramsku radionicu naziva *Maske koje nosimo* odradila Ivana Šošić Barac.

Pored svega navedenog prikazan je i film *An American Pickle* (Američki kiseli krastavac), o imigrantu, radniku u tvornici kiselih krastavaca koji je slučajno sačuvan 100 godina i budi se u modernom Brooklynu, što naravno izaziva mnoštvo komičnih situacija. U programu je naravno bio i neizbježni kviz; otvorena je i izložba *Zbog tebe pamtim – sjećanje treće generacije*

na Holokaust, koju je pripremila omladina JOB-a.

Djeca su naravno imala svoj program, raspodijeljen po dobnim skupinama. Zadnji dan trebala je biti izvedena predstava *Purim špil*, koju su djeca trebala uvježbati tijekom tih par dana trajanja seminara i onda ju izvesti pred svima, no bilo je previše sadržaja pa se, zbog nedolazaka djece na probe, to na kraju nije uspjelo realizirati. Nema veze, najvažnije je da se o Purimu pričalo, da su se djeca zabavila, družila i štošta naučila.

U pripremu i realizaciju ovako bogatog programa bilo je uključeno mnoštvo volontera; što s područja naših zajednica, što izvana. Bile su uključene mnoge organizacije, kao što su Netaim, OlamAID, Jewish Agency for Israel, Ani-Defamation League, BBYO. Sve je to doprinijelo da seminar bude raznovrstan, zanimljiv i kvalitetan.

Na kraju velike čestitke organizacionom timu, koji je bez obzira na količinu posla i broj sudionika uvijek sa smiješkom na licu obavljao sve zadatke. Kol Hakavod!

Nives Beissmann

Purimski maskenbal na Šorašimu

Recept za Pesah: Ledena maces torta

Sastojci za ganache od mliječne čokolade: 500 g mliječne čokolade, pola litre slatkog vrhnja (ne biljnog), malo soli

Sastojci za šlag: 1 litra slatkog vrhnja, 200 g šećera u prahu, malo ekstrakta vanilije ili 2 vanilin šećera

Za namakanje: 2 šalice mlijeka, 9 listova macesa

Za ganache otopiti na pari čokoladu u slatkom vrhnju. Od litre slatkog vrhnja napravite šlag, umiješajte šećer i vaniliju, još malo izradite. Mlijeko za namakanje dobro ugrijte i istresite u kalup u koji će po veličini moći stati cijeli list macesa. Uronite list macesa u mlijeko, ostavite par sekundi potopljeno i izvadite van. Ocijedite od viška mlijeka i stavite na tacnu ili kalup u kojem ćete slagati tortu. Premažite ganacheom i na to stavite šlag. Pazite da i ganache i šlag podijelite tako da imate dovoljno za sve slojeve. Sada namočite novi list maces pa ponovite postupak - gore ganache i šlag. Ponavljajte postupak dok ne potrošite sve listove macesa i sve kreme. Stavite tortu u hladnjak dok maces ne omekša. Trebat će barem 8 sati, najbolje je ostaviti 24 sata. Narežite ostrim nožem i poslužite! Bete avon!

IN MEMORIAM

Dana 31. srpnja 2024. u 91. godini
zauvijek nas je napustio Miroslav
Ječmenik, dugogodišnji član
Židovske općine Osijek.
Iskrena sućut cijeloj obitelji.

IN MEMORIAM

Dana 26. veljače 2025. u 88. godini
svoje oči zauvijek je sklopila Elizabeta
Priegl, dugogodišnja članica
Židovske općine Osijek.
Obitelji drage nam pokojnice
izražavamo iskrenu sućut.

Sproslave praznika Purima u Dalju

מחלקת ארגון
אשדוד